

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**ПІДГОТОВКА ЗАСУДЖЕНИХ ДО ВИХОДУ НА СВОБОДУ
ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

Виконав: магістрант 2-го курсу, групи
8.2318-ср
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
Є.О. Цюцюра

Керівник: доцент кафедри соціальної
філософії та управління,
доцент, к.філос.н. Масюк О.П.

Рецензент: професор кафедри соціальної
філософії та управління,
доцент, д.філос.н. Чайка І.Ю.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра соціальної філософії та управління
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри соціальної філософії та
управління

_____ Т.І.Бутченко
« _____ » _____ 2020 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ

_____ Цюцюрі Євгенію Олександровичу

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Підготовка засуджених до виходу на свободу засобами соціальної роботи

керівник роботи Масюк Олег Петрович, к.філос.н., доцент,

(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «29» травня 2019 року № 803-с

2. Строк подання студентом роботи 27 грудня 2019 року

3. Вихідні дані до роботи Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота (теорія і практика). Київ : ВМУРОЛ «Україна», 2008. 574 с.; Правова доктрина України : у 5-ти томах. Т. 5 : Правова доктрина у сфері виконання покарань. Харків : НАПрНУ, 2013. 917 с.; Право на особисту безпеку засуджених до позбавлення волі в Україні : поняття, зміст та форми забезпечення : навч. посіб. / А. В. Баб'як, В. В. Василевич, З. В. Журавська та ін. Львів : Галицька видавнича спілка, 2014. 254 с.; Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посібник / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : НАВС, Кримінологічна асоціація України, 2013. 620 с.; Загальні засади призначення кримінальних покарань в Україні : навч. посіб. / Горбач Л. С., Колб О.Г.; за заг. ред. О. Г. Колба. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2006. 241 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Розкрити історію дослідження підготовки засуджених до виходу на свободу. 2. Охарактеризувати основні поняття: «засуджені», «підготовка», «вихід на свободу», «соціальна робота», «технології соціальної роботи». 3. Визначити принципи та методи дослідження підготовки засуджених до виходу на свободу засобами соціальної роботи. 4. Дослідити сутність, зміст та принципи підготовки засуджених до виходу на свободу. 5. Проаналізувати застосування технологій соціальної роботи у роботі із засудженими, які готуються до виходу на свободу: зарубіжний та вітчизняний досвід. 6. Здійснити діагностику підготовки засуджених до виходу на свободу засобами соціальної роботи у Запорізькій

області: проблеми та перспективи. 7. Проаналізувати програму осучаснення моделі соціальної роботи із засудженими, які готуються до виходу на свободу в Україні.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Масюк О.П., доцент кафедри соціальної філософії та управління	29.05.2019	29.05.2019
Розділ 2	Масюк О.П., доцент кафедри соціальної філософії та управління	25.06.2019	25.06.2019
Розділ 3	Масюк О.П., доцент кафедри соціальної філософії та управління	24.09.2019	24.09.2019

7. Дата видачі завдання 29 травня 2019 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Березень 2019	виконано
2.	Бібліографічний пошук	Квітень 2019	виконано
3.	Розробка основних положень роботи	Травень 2019	виконано
4.	I розділ	Червень 2019	виконано
5.	II розділ	Серпень 2019	виконано
6.	III розділ	Жовтень 2019	виконано
7.	Систематизація висновків	Листопад 2019	виконано
8.	Нормоконтроль	Грудень 2019	виконано

Студент _____ Є.О. Цюцюра

Керівник роботи _____ О.П. Масюк

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.С. Маліновська

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 78 сторінок, 70 позицій у списку літератури, 1 додаток.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА, ПІДГОТОВКА, ЗАСУДЖЕНІ, ВИХІД НА СВОБОДУ, ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.

Мета дослідження: проаналізувати найефективніші засоби соціальної роботи, що сприяють підготовці засуджених до виходу на свободу.

Об'єкт дослідження: підготовка засуджених до виходу на свободу.

Предмет дослідження: засоби та технології соціальної роботи, які сприяють виходу на свободу засудженим.

Методи дослідження: методи понятійного аналізу, абстрагування, аналізу, синтезу, індукції, узагальнення, систематизації та соціального патронажу.

Гіпотеза дослідження: підготовка засуджених до виходу на свободу засобами соціальної роботи має носити комплексний характер та включати роботи, як з вказаною групою клієнтів, так і з їх сім'ями та громадами, де вони можуть перебувати.

Висновки: 1. В даний час основи організації соціально-психологічної роботи із засудженими у виправній установі узгоджуються з обов'язковими вимогами міжнародного співтовариства, зокрема, про проведення соціальної роботи із засудженими в пенітенціарних установах, сприяє початку виховного процесу ще у межах закладу.

2. До основних напрямків оптимізації соціальної роботи для підготовки їх виходу на свободу можна віднести поліпшення діяльності мережі лікувальних установ надають допомогу засудженим у відновленні їх дієздатності, вдосконалення заходів щодо задоволення інтелектуальних і культурних потреб засуджених, а також трансформація нормативно-правової бази щодо характеру взаємодії ув'язнених з навколишнім світом.

SUMMARY

Diploma thesis consists of 78 pages, 70 literature sources, 1 annex.

SOCIAL WORK, PREPARATION, PRISONERS, DISCHARGE FROM PRISON, SOCIAL WORK TECHNOLOGIES

Research purpose is to analyze the most effective social work methods that help to prepare prisoners for discharge from prison.

Research object is the preparation of prisoners for discharge from prison.

Research subject is the social work methods and technologies that facilitate the prisoners' discharge from prison.

Research methods are conceptual analysis, abstraction, analysis, synthesis, induction, generalization, systematization and social patronage.

Research hypothesis is that preparation of prisoners for discharge from prison with the methods of social work should be complex and include work with both the specified client group and their families along with the communities where they may reside.

Conclusions: 1. Nowadays, the foundations of organizing social and psychological work with prisoners in a correctional institution are consistent with the mandatory requirements of the international community, in particular, conducting social work with prisoners in penitentiary institutions facilitates the beginning of the educational process within this institution.

2. The main directions of social work optimization for preparation of the prisoners' discharge from prison include improvement of the medical institutions network activity on assisting the prisoners restoring their capacity, perfecting measures for satisfying their intellectual and cultural needs, as well as transforming normative-legal base of prisoners' interaction with the outside world.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДГОТОВКИ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ВИХОДУ НА СВОБОДУ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	10
1.1. Історія дослідження підготовки засуджених до виходу на свободу.....	10
1.2. Уточнення змісту основних понять дослідження: «засуджені», «підготовка», «вихід на свободу», «соціальна робота», «технології соціальної роботи».....	15
1.3. Принципи та методи дослідження підготовки засуджених до виходу на свободу засобами соціальної роботи.....	24
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДГОТОВКИ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ВИХОДУ НА СВОБОДУ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	29
2.1. Сутність, зміст та принципи підготовки засуджених до виходу на свободу.....	29
2.2. Застосування технологій соціальної роботи у роботі із засудженими, які готуються до виходу на свободу: зарубіжний та вітчизняний досвід.....	39
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ВИХОДУ НА СВОБОДУ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ.....	51
3.1. Аналіз підготовки засуджених до виходу на свободу засобами соціальної роботи у Запорізькій області: проблеми та перспективи.....	51
3.2. Програма осучаснення моделі соціальної роботи із засудженими, які готуються до виходу на свободу в Україні	58
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	71

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема виправлення злочинців хоч і стоїть перед суспільством давно, але до цих пір так і не вирішена. В даний час основи організації соціально-психологічної роботи із засудженими у виправній установі узгоджуються з обов'язковими вимогами міжнародного співтовариства, зокрема, про проведення соціальної роботи із засудженими в пенітенціарних установах, сприяє початку виховного процесу ще у межах закладу.

Більшу частину терміну засуджених живуть у місцях позбавлення волі не замислюючись про майбутнє. Однак за кілька місяців до звільнення вони починають переживати так званий період очікування, для якого характерно стан напруженості, тривоги тощо. Їх радує майбутнє звільнення, але лякає те, що їх чекає на свободі. Перед ними постають питання: Куди поїхати? Як зустрінуть вдома? Де жити і працювати? Їм здається, що час йде надзвичайно повільно. У деяких з них цей період супроводжується зниженням активності та появою мотиву необхідності «відпочити» перед звільненням.

Однак саме цей період відбування покарання можна вважати сенситивним для позитивного впливу на поведінку осіб, які готуються до виходу на свободу. Психологічна підготовка засуджених до життя в нових умовах здійснюється за двома програмами: а) загальної психологічної підготовки (завчасна підготовка); б) спеціальної (безпосередня підготовка до звільнення).

Проблема полягає в тому, на чому саме робити акцент у підготовці засуджених до звільнення, тобто що саме формувати (соціально-педагогічний підхід) і коригувати (соціально-психологічний підхід) в якості базової основи, щоб отримати позитивний результат (перевиховати злочинця і забезпечити його реінтеграцію в суспільство).

Сьогодні у вітчизняній і зарубіжній науці і практиці накопичився досвід, що дозволяє удосконалювати засоби та технології соціальної роботи у

виправних установах шляхом моделювання більш ефективних програм забезпечення поступової ресоціалізації осіб, які відбули покарання.

Вітчизняний досвід роботи із засудженими має багату історію і яскраві імена. Ідеї С. Т. Шацького, В. Н. Сороки-Росинського, А. С. Макаренка та інших актуальні і в даний час, так як дозволяють розробляти нові технології ресоціалізації, засновані на колективній майстерності персоналу виправної установи.

Помітною тенденцією в технологізації діяльності із засудженими є розробка і впровадження спеціалізованих технологій, що дозволяють враховувати статево-приналежність засудженого, тип вчиненого ним злочину, індивідуально-психологічні і соціальні ресурси особистості.

Все це спонукає до глибокого аналізу технологій соціальної роботи у застосуванні біхевіористичної моделі у роботі із засудженими.

Проблемна ситуація. Тема «Підготовка засуджених до виходу на свободу засобами соціальної роботи» є проблемною, тому що у сучасних умовах зростає кількість засуджених, яких переводять з невідконтрольних територій, а також засуджених за військові злочини. Україна ще не опрацювала культурну спадщину, яка визначає ставлення та відношення до людей, які вийшли з місць позбавлення волі, що робить соціальну роботу в цій сфері у двічі складнішою. Актуально дослідити, які технології соціальної роботи застосовуються у підготовці до виходу на свободу та допомагають вплинути, допомогти людям, позбавлених волі в наявних умовах.

Об'єкт дослідження: підготовка засуджених до виходу на свободу.

Предмет дослідження: засоби та технології соціальної роботи, які сприяють виходу на свободу засудженим.

Мета дослідження: проаналізувати найефективніші засоби соціальної роботи, що сприяють підготовці засуджених до виходу на свободу.

Для реалізації визначеної мети потрібно вирішити *завдання дослідження:*

– розкрити історію дослідження підготовки засуджених до виходу на свободу;

- охарактеризувати основні поняття: «засуджені», «підготовка», «вихід на свободу», «соціальна робота», «технології соціальної роботи»;
- визначити принципи та методи дослідження підготовки засуджених до виходу на свободу засобами соціальної роботи;
- дослідити сутність, зміст та принципи підготовки засуджених до виходу на свободу;
- проаналізувати застосування технологій соціальної роботи у роботі із засудженими, які готуються до виходу на свободу: зарубіжний та вітчизняний досвід;
- здійснити діагностику підготовки засуджених до виходу на свободу засобами соціальної роботи у Запорізькій області: проблеми та перспективи;
- проаналізувати програму осучаснення моделі соціальної роботи із засудженими, які готуються до виходу на свободу в Україні.

Дана робота потребує постанови основних гіпотез з авторської позиції.

Гіпотеза дослідження: підготовка засуджених до виходу на свободу засобами соціальної роботи має носити комплексний характер та включати роботи, як з вказаною групою клієнтів, так і з їх сім'ями та громадами, де вони можуть перебувати.

Апробація роботи. Результати роботи були представлені на конференції : «Молода наука-2019» (15-17 квітня 2019 р.) на тему «Повернення до діалогу з суспільством : соціальна робота із засудженими».

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку літератури

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДГОТОВКИ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ВИХОДУ НА СВОБОДУ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

1.1. Історія дослідження підготовки засуджених до виходу на свободу

Ступінь наукової розробленості даної теми дуже велика. Проблемам організації соціальної роботи в пенітенціарній системі, в тому числі і проблем соціальної роботи із засудженими з підготовки до звільнення, присвячені праці С. А. Лузгіна, М. І. Кузнецова, В. М. Казанцева, М. А. Галагузова, Л. А. Латишевої, В. В. Панікова, К. І. Сорокатої, Є. Я. Тищенко, С. А. Ветошкина. Однак, як свідчить практика, соціальна робота ще не приносить очікуваних результатів і більшість засуджених після звільнення відчують значні труднощі, в тому числі пов'язані з особливостями соціальної ситуацією, які включають низький рівень інформованості про доступні види допомоги; відсутність навичок звернення по медичну допомогу; страхи перед зверненням у будь-які офіційні структури і організації, а також інші деформації психіки людини, які відбулись у містах позбавлення волі.

Теоретичним і організаційно-правовим аспектам соціальної роботи в вітчизняних виправних установах характерно дуже різнобічне і багатогранне утримання. Роботи І Я. Фойкіцького, М. Д. Шаргородського та інших знайшли відображення суспільні відносини, що виникають в діяльності тюремної системи кінця ХІХ- початку ХХ століття та спрямовані на надання допомоги ув'язненим. У монографічних дослідженнях А. В. Бриліантова, В. І. Гуськова, М. Г. Деткова, С. І. Зельдови, С. І. Кузьміна, А. С. Михлина, Н. А. Стручкова, В. М. Трубнікова, А. П. Печникова, І. В. Шмарова та інших висвітлювалися такі аспекти як вивчення особистості засудженого, організація виправного процесу, співпраця з державними органами влади, громадськими об'єднаннями та

організаціями, підготовка засуджених до звільнення, соціальна адаптація звільнених засуджених, які стосуються об'єкту даного дослідження.

Авторами дисертаційних досліджень Р.А. Дьяченко, Г.Д. Долженкова, І.І. Євтушенко, І.Д. Жаркова, Н.А. Крайнова, А.І. Решетниковой, В.М. Савардуновой, В.А. Суровцева, В.В. Цибульським та іншими порушувалися питання соціальної роботи з окремими категоріями засуджених. У той же час питанням виникнення та становлення інституту соціальної роботи в вітчизняних виправних установах присвячено лише кілька робіт. Значна їх частина підготовлена в рамках пенітенціарної психології та педагогіки, теорії соціальної роботи та управління, що в достатній мірі не дозволяє вирішити проблему так соціальна робота не виходила за межі пенітенціарних закладів.

Цей стан справ свідчить про недостатнє науковому уваги до існуючої організаційно-правовій основі соціальної роботи із засудженими до позбавлення волі, здатному сформуванню системне уявлення про цей інститут, виявити значення в виправному процесі засуджених і їх ресоціалізації. Зазначені обставини обґрунтовують необхідність всебічного вивчення проблеми, а також визначення шляхів удосконалення практики соціальної роботи з засудженими, сприяння засудженим по реалізації прав і законних інтересів.

Вивченням даної теми займаються теоретики і практики, юристи та психологи. Кількість праць, які зачіпають дану тему досить широко, це добре позначалося в роботах таких вчених як В.Л. Васильєв, Ю.А. Алфьоров, Н.А. Галагузова, В. Малков, Ю. Баранов, Н.В. Ольховик, Л.М. Прозументов, Є.В. Серебряник, А.В. Баришева, В.А. Уткін та ін. Разом з тим, дослідження більшості вчених проводилися в інших умовах, істотно відрізняються від наявних нині економічних, політичних, правових і соціальних умов життєдіяльності особистості, суспільства і держави. Більш того, деякі важливі аспекти, як і раніше залишаються не розкритими і вимагають подальшої теоретичної розробки.

Виправлення засуджених здійснюється у своєрідному субкультурному середовищі. Субкультура правопорушників є, на думку вітчизняних кримінологів (В.М. Анісімов, А.І. Гуров, Н.А. Стручков, Г.Ф. Хохряков, І.В. Шмаров), головною перешкодою ефективного функціонування виправних установ, так як вона багато в чому орієнтована на протидію цілям виправлення та адаптації осіб після відбуття покарання.

Ресоціалізація засуджених як соціально-правова категорія затребувана соціально-економічними, політичними реаліями життя сучасного українського суспільства, вона забезпечує реалізацію принципів соціальної справедливості, гуманізму, законності, диференціації та індивідуалізації покарання, виправлення засуджених.

Окремі проблеми ресоціалізації засуджених до позбавлення волі, механізму її реалізації під різним кутом зору вже розглядалися в роботах Т.Н. Волкової, В.А. Оливної, Б.П. Козаченко, М.П. Мелентьєва, А.В. Піщелко, П.Г. Пономарьова, Т.Г. Передіва, А.А. Рябініна, А.Ф. Сизого, Н.А. Зтручкова, А.В. Чернишової, В.Є. Южаніна та інших дослідників, однак монографічних досліджень з даної теми поки не було.

Проблеми ресоціалізації засуджених до позбавлення волі та осіб, звільнених від покарання, розглядалися в роботах В. М. Анісімова, Ю. А. Алфьорова, Ю. І. Битків і ін. За загальним визнанням дослідників, ресоціалізація включає в себе виправлення, тобто підготовку засудженого виходу на волю виправної установи; виховну роботу, і соціальну адаптацію його в суспільстві.

Слід погодитися з М. І. Єникиєвим і О. Л. Кочетковим в тому, що ресоціалізуюча діяльність виправних установ спрямована на вирішення двох основних завдань: 1) виконання кримінального покарання і ресоціалізації особистості засудженого; 2) формування у нього якостей, необхідних для адаптованої поведінки в суспільстві [15, с. 29]. Ці автори справедливо звертають увагу на те, що основна особливість виправної діяльності органів, які виконують кримінальне покарання, пов'язана з важким вихованням засуджених,

що сам факт переміщення індивіда до виправної установи свідчить про наявність у нього особистісних аномалій. Для успішної роботи з ресоціалізації засуджених співробітники виправних установ повинні знати особистісні особливості кожного з них. Це складна і трудомістка задача, вирішення якої потребує спеціальних психологічних знань, орієнтації в структурі особистості, динаміці її поведінки, в релевантних (значущих) для неї засобах впливу.

Як зазначав Г. В. Ф. Гегель, «покарання, карає злочинця ... в той же час його в собі суцільна воля, наявне буття його волі, його право, - але є також право, покладене в самому злочинцеві, тобто в його готівкової суцільною волі, у його вчинку. Бо в його вчинок розумної істоти укладено, що він щось загальне, що їм встановлюється закон, який злочинець в цьому вчинку визнав для себе, під який він, отже, може бути підведений як під своє право»[7, с. 203].

Таким чином, процес ресоціалізації не повинен формувати у засудженого негативні якості, негативно діяти на його психіку. В кінцевому рахунку людина повинна бути відкритою і здатною формувати позитивні якості особистості, що є необхідною умовою досягнення поставлених перед покаранням завдань і здійснення процесу ресоціалізації засудженого, а потім і його соціальної адаптації.

У науковій літературі питання про стадії ресоціалізації залишається дискусійним. Більшість дослідників, в тому числі М. А. Стручков, І. В. Шмаров і ін., стверджують, що ресоціалізація проходить два етапи: пенітенціарний, тобто етап підготовки засудженого до звільнення, і постпенітенціарний - соціальної адаптації після відбуття терміну покарання. Погоджуючись з цією думкою, додамо, що виділені етапи неоднорідні і можуть бути розділені на ряд стадій.

На наш погляд, починати виправний і виховний процес треба з вивчення особистості засудженого і віднесення його до однієї з класифікаційних груп. За справедливою думкою М. А. Стручкова, «щоб дійсно індивідуалізувати виконання покарання, потрібно «ближче» підійти до кожного засудженого і в

той же час залишитися в розумних рамках загальної вимогливості ... Потрібно поділити засуджених на певні групи і категорії» [59, с. 97].

І.Л. Овчаренко, крім відсутності належної координації в діяльності державних органів у галузі забезпечення процесу соціальної адаптації осіб, які відбули покарання в місцях позбавлення волі, засуджені зазнають часто серйозні проблеми і потребують надання допомоги в працевлаштуванні, у вирішенні житлового питання. Автор звертає також увагу на таку важливу причину негативної ситуації в галузі попередження злочинів в країні, як низька ефективність виправного впливу щодо осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, і, в результаті, у цій категорії осіб в ході підготовки до звільнення, у яких не виробляються необхідні навички, що сприяють орієнтації на законослухняний спосіб життя в умовах свободи [11, с. 75].

До робіт, в яких розвиваються на концептуальному рівні зазначені аспекти, слід віднести дослідження таких авторів, як: Ю.А. Алфьоров, Ю.М. Антонян, В.Н. Кудрявцев, В.С. Еміне, О.В. Васільченко, Д.А. Логінов, С.Б. Масленченко; О.М. Олійник, І.В. Семченко, А.М. Яковлев [17, с. 100].

З точки зору соціологічного підходу вчені звертаються до дослідження проблеми соціальної адаптації звільнених з місць позбавлення волі з позицій такої категорії, як соціальний контроль. Так, Семченко І.В. пише, - особистих видах існувала в СРСР і була до, - Росії відсутня організація, відповідальна за процес соціальної адаптації звільнених, які, в свою більшість представлені особами працездатного віку, вразливих за професійною і освітнім рівнем груп, а тому їх рівень конкурентоспроможності на ринку праці вкрай низький, що і визначає, на думку цього управлінні соціальною адаптацією звільнених з місць позбавлення волі, як працевлаштування [58, с. 62].

Безумовну методологічну цінність для соціологічних розробок в області досліджуваної нами проблематики мають праці класиків-соціологів. Перш за все, звичайно, мова йде про фундаментальні дослідження і ідеї Е. Дюркгейма [11, с. 69], які лягли в основу сучасної соціології злочинності. Ключова неприпустимість вбивств, вони повинні були здійснитися в історії людства

Практичний досвід роботи в області ресоціалізації, окреслений в працях М.Б. Каннабих, П.М. Посмакова. Про роль громадянського суспільства в ресоціалізації правопорушників з місць позбавлення волі пишуть Г.В. Опальова, О.С. Смагіна, С.Л. Юрков. Роль праці та трудової адаптації в ресоціалізації засуджених після звільнення з місць позбавлення волі проаналізована в роботах В.Д. Арасланова, Є.Л. Брилева.

У вітчизняній соціології представлені різні дослідницькі сюжети, пов'язані з проблемою ресоціалізації звільнених з місць позбавлення волі авторська ідея, позиція, пропонуються алгоритми і шляхи вирішення актуальних проблем, що стоять перед суспільством, а також проблеми рецидивної злочинності з точки зору її профілактики, однак, дана проблематика потребує серйозної концептуалізації і методологічної розробки в умовах інформатизації українського суспільства.

Отже, постпенітенціарна система сучасного суспільства, яка свідчить про різноманіття думок, представлених у системі соціально-гуманітарного знання, є джерелом відтворення злочинності, оскільки її недосконалість в організаційно-правовому і ціннісно-ідеологічному сенсі перешкоджає ефективній соціальній адаптації та інтеграції колишніх ув'язнених на правах повноправних суб'єктів соціальних відносин.

Для суспільства людина, яка відбула тюремний термін як і раніше залишається «чужою», небезпечною, загрозливою соціальній безпеці, що в підсумку і сприяє збереженню її тюремної ідентичності, замикання на «своїй» групі і, як наслідок, рецидивної злочинності. Разом з цим, звернення до постпенітенціарної адаптації засуджених дає змогу розвернути нове поле діяльності для соціальної роботи, яка має бути орієнтована на ефективне вирішення проблеми.

1.2. Уточнення змісту основних понять дослідження: «засуджені», «підготовка», «вихід на свободу», «соціальна робота», «технології соціальної роботи»

У сучасній науковій літературі поняття «засудження» набуло широкого узагальненого відображення. Під «засудженням» розуміється: 1) суворе несхвалення; 2) обвинувальний судовий вирок кому-небудь, домогтися засудження обвинуваченого [65, с. 83]. У тлумачному словнику Т.А. Єфремової наводиться, по суті, схоже визначення: «1. Процес дії за словом судити, засуджувати. 2. Результат такої дії; несхвалення, осуд. 3. Визнання вини підсудного, винесення йому обвинувального вироку» [18, с. 99]. В англійській мові можна знайти такі еквіваленти поняття «засудження»: *condemnation, conviction, damnation, reprobation, accusation judgment, blame, censure, reproach, criticism, condemn, disapproval*. Варто відзначити, що більшість синонімів в наведеному ряду відноситься, в першу чергу, до судово-правової сфери діяльності: *(unlawful) conviction* - (незаконне) засудження; *(Eternal) damnation* - (довічне) засудження / покарання; *(Unreserved) condemnation* - (беззастережне) засудження, *(unjust) accusation* - (несправедливе) звинувачення / осуд; Решта синоніми є негативно-оцінними і припускають «засудження» вчинків швидше з точки зору моралі або релігії: *(public) censure* - (публічне) засудження, *(bitter) disapproval / reproach, (constructive) criticism* - (конструктивна) критика, *blame* - осуд / осуд. [11, с. 59]. Таким чином, очевидно, що поняття «засудження» включає в себе морально-релігійне і судово-правове виключення з активної участі у наявних суспільних відносинах, що породжує прояви фрактальної розбудови їх копії у вказаних осіб.

У науковій літературі щодо поняття засудженого є кілька точок зору:

1) як фізичного осудженої особи, яка користується правами і обов'язками, передбаченими кримінально-виконавчим законодавством (Виправно-трудове право, 1971);

2) як фізичного осудженої особи, яка має право на правосуб'єктність в рамках наданих їй кримінально-виконавчим правом матеріальних прав і обов'язків [18, с. 380];

3) як особи, засудженої судом до кримінального покарання, при здоровому глузді, що має встановлений законом вік, громадянина держави, або іноземця, або особи без громадянства (Радянське виправно-трудове право, 1977);

4) як фізичного осудженої особи, яка має встановлений законом вік, котрий має правосуб'єктність в рамках наданих їй кримінально-виконавчим правом прав і обов'язків [55].

Наведені точки зору не викликають сумніву в своїй змістовній частині. Об'єднуючим в них і одночасно серйозним недоліком є невизначеність моменту, з якого у особи настає статус засудженого і коли він закінчується. У значної частини цю прогалину усунутий Ю.А. Головастової при визначенні нею поняття засудженого: «засуджений як суб'єкт кримінально-виконавчих правовідносин – персоніфікована фізична особа, яка досягла певного віку, встановленого кримінальним законом, що володіє суб'єктивними правами, обов'язками, що прагне скористатися законними інтересами, засуджена за вчинений злочин, щодо якого набрала законної сили обвинувальний вирок суду»[8, с. 39].

Засуджена особа до позбавлення волі може бути розглянута як складне поняття, яке являє собою поєднання двох більш простих понять – «особа» та «засуджений до позбавлення волі». Особа у філософському розумінні – це індивід як суб'єкт соціальної діяльності. Індивід – це окремий представник людської спільноти, тобто людина як носій індивідуальних своєрідних рис, людина певної культури, епохи.

Отже, зміст поняття «особа» в загальних рисах може бути визначений, як людина, яка являє собою сукупність індивідуальних ознак і властивостей. Здебільшого в правових науках термін «особа» використовується для визначення людини як фізичної особи. Більш детально на аналізі поняття

«особа» та його змісті ми зупинимося далі. Друга складова частина розглядуваного поняття характеризує правове становище людини – у ній міститься вказівка про перебування її в особливому становищі – засудженого до позбавлення волі. Засуджений до позбавлення волі – це людина, яка визнана судом винною у вчиненні злочину і якій в обвинувальному вирокі призначено покарання у вигляді позбавлення волі (довічне позбавлення волі, або позбавлення волі на певний термін).

Поняття «засуджений до позбавлення волі», у свою чергу, є похідним від поняття «засуджений» і відрізняється від нього тим, що містить конкретну вказівку на вид призначеного покарання. Взагалі, ці поняття співвідносяться між собою за законами логіки, як окреме (засуджений до позбавлення волі) та загальне (засуджений).

Поняття «засуджений» використовується в кримінально-процесуальному і кримінально-виконавчому праві України для визначення суб'єкта відповідних правовідносин. У кримінально-процесуальному праві засудженим визнається особа, стосовно якої постановлено обвинувальний вирок, якщо цей вирок навіть і не набрав чинності. У кримінально-виконавчому праві засуджений – це особа, стосовно якої постановлений судом обвинувальний вирок набрав чинності і якій цим вирокіом призначено покарання, що передбачено кримінальним законом [6, с. 49-55].

Таким чином, під поняттям «засуджені» ми будемо розуміти персоніфіковану фізичну особу, яка досягла певного віку, встановленого кримінальним законом, що володіє суб'єктивними правами, обов'язками, що прагне скористатися законними інтересами, засуджена за вчинений злочин, щодо якого набрав законної сили обвинувальний вирок суду.

Наступним поняттям дослідження виступає «підготовка». На думку автора, під даним феноменом слід розуміти набір методів та тактик, які прискорюють процес адаптації засудженого в умовах позбавлення волі, а в нашому випадку, сукупність інструментів, які сприяють найшвидшій ресоціалізації та виходу на свободу. Автор визначив, що підготовки бувають

різними: інформаційними, коли соціальний працівник або працівник пенітенціарної служби проводить роз'яснювальні роботи, консультації, бесіди засудженим щодо підготовки до виходу на свободу; психологічними, яка розглядається як вид формування особистості, націлений на розвиток здібностей до певної діяльності в конкретних умовах і посилення її мотивації і морального компонента. Цілями психологічної підготовки є: а) стимулювання ресоціалізації засуджених та твердого становлення їх на шлях виправлення; б) підготовка засуджених до життя на волі; в) прогнозування їх адаптації після звільнення. При звільненні з виправних установ засуджені потрапляють в умови повної свободи. Моральна підготовка включає в себе роботу співробітників по активізації таких якостей засудженого, які необхідні йому для життя в сім'ї і трудовому колективі. Вона повинна бути спрямована на приведення в готовність позитивних моральних переконань, почуттів і звичок який звільняли [2, с. 59]. Практична підготовка – це придбання засудженим професійних знань, практичних навичок і умінь в певній професійній сфері.

Таким чином, під поняттям підготовка, ми будемо розуміти набір інструментів, які сприяють найшвидшій ресоціалізації та виходу на свободу засудженого.

Поняття «соціальна робота» серед провідних теоретиків соціальної роботи можна привести визначення соціальної роботи Є. І. Холостової – як «особливий вид діяльності, метою якої є задоволення соціально гарантованих та особистісних інтересів різних груп населення, створення умов, що сприяють відновленню чи покращенню здатності людей до соціального функціонування» [68, с. 91]. Схоже розуміння визначення соціальної роботи належить А.Й.Капській – «це вплив професіоналів, громадськості та соціальних інститутів на суспільство шляхом формування і реалізації соціальної політики, спрямованої на створення сприятливих умов життєдіяльності кожної людини і сім'ї» [26, с. 84]. Можна відмітити, що ці дві авторки важливе значення надають організаційним формам держави. З іншого боку багато вчених акцентують увагу на наданні допомоги особистості та вважають, що це

«професійна діяльність, пов'язана з використанням соціологічних, психологічних, педагогічних методів і прийомів для розв'язання індивідуальних та соціальних проблем». О. В. Безпалько також відмічає, що в українських словниках поняття соціальної роботи трактується як «цілеспрямована діяльність у суспільстві через уповноважені органи, спрямована на забезпечення належного соціального, культурного та матеріального рівня життя членів суспільства та надання допомоги різним категоріям людей» [17, с. 358]. Як бачимо тут поряд з державним піклуванням також вказується на допомогу. В. Полтавцем приводиться така дефініція: «Соціальна робота – це система теоретичних знань і заснована на них практика, яка має на меті забезпечення соціальної справедливості шляхом насадження і підтримки найменше захищених верств суспільства та протидії соціального виключення» [48, с. 55].

Функції соціальної роботи в суспільстві змінювалися в міру зміни предмета, на який вона спрямована. Розгляд генезису соціальної роботи в його історичній динаміці дозволяє виділити ряд функцій:

1) соціально-політична функція. Сучасне розуміння основ суспільного розвитку виходить з того, що соціальна політика держави повинна бути спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини. Порушення подібної домінанти державної політики, характерної для будь-якої нормальної, цивілізованої суспільства, веде до появи і загострення соціальних суперечностей, які здатні надати деструктивний вплив на існуючу політичну систему.

2) соціалізується функція. Соціальна робота спрямована, перш за все, на те, щоб слабо захищені верстви населення могли існувати в суспільстві, включитися в систему суспільних відносин, що досягається шляхом створення умов, при яких суб'єкт, незважаючи на важкі соціальні, фізичні і душевні проблеми, може жити, зберігаючи відчуття власної повноцінності і повагу до себе інших соціальних суб'єктів.

3) виховна функція. Соціальна робота забезпечує можливості активізації потенціалу осіб, які мають певні життєві проблеми. В процесі спільної з фахівцем діяльності за рішенням конкретної проблеми клієнт повинен мати можливість розкрити свою індивідуальність і реалізувати свій творчий хист, отримати можливість самостійно контролювати власну життєдіяльність. У процесі соціальної роботи у клієнтів формується вміння усвідомлювати і об'єктивно оцінювати ситуацію, соціальну ситуацію, здійснювати адекватний вибір варіантів поведінки і дій, збільшувати ступінь їх самостійності, здатності вирішувати виникаючі проблеми і контролювати своє життя.

4) захисно-посередницька функція. Соціальна робота безпосередньо пов'язана із захистом особистості, забезпеченням її прав та інтересів. В рамках соціальної роботи створюються умови, що дозволяють людям отримати все, що їм належить за законом. Цей аспект соціальної роботи в найбільшій мірою проявляється на мікрорівні, у взаємодіях фахівця і клієнта. Слід погодитися з позицією відомого фахівця в галузі соціальної роботи Ш. Рамона, який вказує, що «найголовніше завдання соціального працівника - захистити вразливих людей, виступаючи посередником між клієнтом і державою» [42, с. 90]. У сучасних українських умовах ця функція соціальної роботи є однією з найактуальніших і значимих і пояснюється складнощами процесу формування ринкової економіки і його впливом на життя суспільства і індивіда.

5) попереджувальна функція. Оскільки соціальна сфера охоплює весь простір життєдіяльності людини, особливе значення в соціальній роботі отримує попереджувальний характер діяльності. Це обумовлено тим, що набагато простіше попередити певні соціальні проблеми і протиріччя, ніж усувати їх наслідки. У соціальній роботі дуже важливо заздалегідь виявити порушення рівноваги в системах людина-група та людина-суспільство. Для досягнення цього в кожній сфері життєдіяльності людей в соціальному просторі необхідно піклуватися про створення для них нормальних умов праці, відпочинку, побуту, медичної допомоги і т. д., забезпечуючи позитивну спрямованість їх соціалізації.

Поняття «соціальні технології» суто теоретичні й соціально практичні проблеми соціально філософського феномену «соціальні технології» свого часу були предметом досліджень: вітчизняних учених – В. Андрушенко, Н. Алієвої, В.Афанасьєва, В. Барабаша, Т. Басюк, В.Безпалько, Г. Галієвої, Н.Зимівець, І. Іванової, Х. Кулей, О. Льовкіної, В. Лутая, В.Матвієнко, Ю.Мелкова тощо. У науковому контексті термін «соціальна технологія» вперше було вжито 1966 року в колективній монографії О.Хелміра, Б.Берник, Т. Гордона. За час, що минув, смислове наповнення поняття неодноразово й повсюдно змінювалося. На сучасному етапі загальноновизнаному вважається розуміння соціальної технології як інструмент вливу на певний фрагмент суспільної діяльності з метою його зміни й перетворення. А.Шохов визначає соціальну технологію як спосіб подолання труднощів, що виникають у соціальній взаємодії, отож кожен суб'єкт відносин як основний засіб розв'язання життєвих завдань застосовує ефективні стратегії відносно тієї ділянки соціальної дійсності, яка належить до його безпосереднього життєвого простору. Згідно з прагматичною інтерпретацією згаданого науковця технологія постає як нейтральний інструмент вирішення завдань [69, с. 86]. Н.Зимовець розуміє як спосіб діяльності й метод управління суспільними відносинами, що забезпечує функціонування й відтворення соціальних систем за такими параметрами, як якість, властивості, обсяг [25, с. 81].

Сьогодні типологічна класифікація соціальних технологій проводиться за низкою критеріїв і показників. Найбільш ґрунтовно розроблено сукупність технологій, застосованих у соціальній роботі. Однак певний тезаурус соціальних технологій властивий усім без винятку сферам життєдіяльності. Під час розгляду соціально-технологічного проблемного поля слід зазначити, що в кожен «скрутний момент» соціальної взаємодії одночасно залучено два класи соціальних технологій – «впресовані» тисячоліттями в колективний досвід і ті, що народжуються в поточному життєтворчому процесі. Технологічна культура органічно включає обидва класи соціальних технологій. Водночас тільки другому притаманний інноваційний потенціал. Способи інтеграції традиційних

та інноваційних технологій у локальних соціокультурних просторах знаходяться в широкому діапазоні відмінностей залежно від оригінальних композицій історичних факторів та умов. Оптимальність поєднання зазначених вище класів технологій визначає рівень соціально-економічної ефективності та духовно-моральної самодостатності людських спільнот. Як позитивні соціальні приклади з повним правом можна назвати Японію, Китай, Бутан.

Хоча проблема критеріїв класифікації соціальних технологій у сучасному суспільствознавстві залишається невизначеною, ми все ж спробуємо коротко охарактеризувати деякі з них. Л.Тюптя та І. Лванова вважають, що основою типології соціальних технологій можуть бути такі показники: «Ступінь асоційованості об'єкта впливу (особистість, суспільство, соціальні групи, трудовий колектив); масштаб та ієрархія впливу (глобальні, континентальні, регіональні тощо); сфера соціалізації й життєдіяльності людей (виробнича, політична, соціальна, духовна); ступінь зрілості соціальних об'єктів; інструментарій, спосіб і засоби впливу, що використовуються для розв'язання поставлених завдань; галузь громадського життя: економіка, творчість, охорона здоров'я, наукова діяльність; рівень розробки... (теоретичний, конкретно-прикладний); мета, реалізована в результаті застосування певної технології» [63, с. 62].

В. Банерушев пропонує таку схему класифікації технологій «глобальні; демографічні; економічні; військові; продовольчих криз, конфліктів, катастроф. Н. Алієва та Ю. Шевченко розподіляють соціальні технології з такими видовими нішами – впроваджувальні, навчальні, інноваційні, минулого досвіду, приватні, універсальні; за рівнями, сферами застосування й характером розв'язуваних завдань: глобальні, регіональні, управлінські, конфліктологічні, організаційно-адаптаційні, прогностичні, людинознавчі, соціологічні, підприємницькі, організаційні, демографічні, психофізіологічні, політичні тощо.

У контексті нашого дослідження особливий інтерес становлять гуманітарні технології як інструменти самореалізації людей, а також

гуманістичні технології згоди, що відкривають значні можливості для соціальної оптимізації взаємодії колективних суб'єктів світового соціуму. В. Іванов та В. Патрушер відповідно до запровадженого ними в соціальну філософію поняття процес соціальної технологізації виокремлюють такі типи соціальних технологій, орієнтованих на якісну трансформацію соціальних об'єктів і систем: формування і розвиток соціальних спільнот; зміна характеру соціальних відносин між цими спільнотами; зміна соціальних спільнот і охоплених ними індивідів.

Таким чином, соціальна робота з засудженими має носити педагогічний характер, який передбачає підтримку ідеї повернення у існуючу соціальну систему за рахунок підтримки конструктивних соціальних зв'язків з громадою та сумісної роботи над формування адекватних норм соціальної взаємодії. Автор уточнено ряд понять наукового дослідження, зокрема, «засуджені», «підготовка», «вихід на свободу», «соціальна робота», «технології соціальної роботи».

1.3. Принципи та методи дослідження підготовки засуджених до виходу на свободу засобами соціальної роботи

Логіка наукового дослідження відображає певні наукові принципи. Сутність принципу об'єктивності полягає в тому, що сам історичний процес вивчається нами шляхом критичного аналізу історичних джерел, що є безпосереднім адекватним відображенням у різноманітних формах минулого щодо поглядів на розвиток та становлення психологічних теорій, а також застосування практики соціальної роботи.

Принцип історизму виконує суттєве призначення у ході висвітлення походження, перетворення суспільної теорії в той чи інший історичний період, розвідки місця і значення її в спільній систематичності знань відповідної епохи, рекомендації їх співвідношення з іншими елементами в загальній структурі історичних знань цієї епохи, розкриття взаємовідносин між усякими теоріями

минулого і сучасності, з'ясування характерної логіки саме в історії концепцій підготовки засуджених до виходу на свободу. При цьому слід зазначити, що принцип історизму несе в собі два взаємозалежні аспекти: конкретно-історичний і теоретико-історичний [31, с 9].

Для мого дослідження характерним є зв'язок саме конкретно-історичного з теоретико-історичним принципом. Адже завдяки першому принципові ми можемо простежити на емпіричному рівні дослідження, а завдяки наступному – дослідити концептуальний зміст, з'ясувати наявність у доктринах, концепціях, теоріях елементів спадковості і новизну, їх теоретико-пізнавальну значимість.

Системний принцип у нашому аналізі допоможе провести комплексне дослідження соціального світу засудженого, який розглядається нами як система, як єдине ціле з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин.

Принцип комплексності при дослідженні категорій і понять, які використовуються у науковій розвідці, дає повний розгляд головних характеристик поняття «засуджені» та «соціальні технології». Тільки у такому випадку вони наповнюються конкретним змістом і одержують визначений соціальний зміст.

У дослідженні застосовується і метод сходження від абстрактного до конкретного, який передбачає виділення у конкретному двох сторін: по-перше, чуттєво-конкретного, власне дійсності, яка виступає вихідним пунктом наукового дослідження; по-друге, конкретного у мисленні, яке виступає як процес синтезу після розчленування цілого на окремі сторони, елементи, їх відокремленого дослідження та наступного вивчення в усьому комплексі взаємозв'язків і єдності різноманітних проявів з численними визначеннями соціально-психологічної реабілітації засуджених до виходу на свободу.

Єдність теорії та практики (пояснювальний принцип наукового пізнання та завдання науки на службі практиці) дає зрозуміти весь потенціал наукової роботи. З точки зору теорії які саме існують теоретичні бази дослідження проблем ресоціалізації засуджених, з точки зору практики – як теорія

втілюється емпіричні дослідження, що саме впливає на підготовку засудженого до виходу на свободу тощо.

На основних принципах дослідження будуються найголовніші підходи та методи наукової розвідки.

Методологічну основу дослідження даної теми складає ряд методологічних підходів, зокрема системний підхід, який розглядає феномен засудженого та спектр підготовок як систему сукупності взаємопов'язаних елементів. У даному випадку, явище має психологічні, соціальні, біологічні ознаки, які допомагають яскраво розглянути його в аспекті вибору соціальних технологій при роботі із засудженими.

Психологічний підхід, дозволяє виявити фактори впливу соціальних технологій та засуджених.

Соціально-комунікаційний підхід, що являє собою обмін між індивідами або іншими суспільними суб'єктами єдиними знаковими звістками, у яких відображені знання, емоції, інформація, ідеї, що, обумовлений повною угодою соціально значимих оцінок, визначених ситуацій, комунікативних галузей і норм комунікації, прийнятих у даному суспільстві. Це означає взаємодію соціального робітника із засудженим, при підготовці його до виходу на свободу.

Феноменологічний підхід дозволяє виявити значення суб'єктивного досвіду в сприйнятті соціальної реальності в процесі адаптації засуджених до підготовки виходу на свободу.

В роботі використовуються такі методи як порівняльно-історичний метод, який дає змогу вивчати соціальні дії та явища, пов'язуючи їх з історичними умовами, а також якісними змінами на різних етапах розвитку, що й характерно для феномену засуджених, визначення соціальних технологій та порівняння вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Також суттєвим з психологічної точки зору є біхевіористський метод, який характеризуються як спосіб дослідження аналізу поведінки окремих людей та груп (ставлення соціального робітника до засудженого, та ставлення

засуджених до застосованих соціальних технологій). А також метод синтезу, аналізу, дедукції як загальнонаукові методи пізнання.

Слід відокремити такі методи пізнання як аналіз і синтез. Де перший означає – мисленеве розшарування цілого предмета на його частинки, виокремлення окремих властивостей предмету і вивчення їх як певних елементів системи. Аналітичний метод направлений на внутрішню тенденцію і перспективу предмету. У роботі даний метод застосовується для дослідження особливостей характеристик соціальних технологій, принципів та механізмів їхньої роботи. Синтез – зворотній процес – мисленеве поєднання в одне ціле розшарованих елементів предмету. Синтетичний підхід у процесі пізнання визначає вміння поставити цілісний образ, макет досліджуваного предмета. Даний метод доцільно використовується при дослідженні генези становлення соціальної роботи із засудженими, розгляд нормативно-правових засад діяльності соціальної роботи щодо допомоги засудженим тощо.

Індуктивний і дедуктивний методи пізнання – взаємопов'язані методи пізнання. Дедукція – правдивий перехід від більш спільного знання до менш спільного. Даний метод наукового пізнання застосовуються для дослідження основних понять наукової розвідки. Індукція – загальний умовивід, що робиться, виходячи зі знань про спільне чи часткове, тому доречно такий метод застосувати при аналізі практики застосування соціальних технологій при роботі із засудженими, які готуються виходити із місць позбавлення волі.

Отже, за допомогою використання сукупності вищезгаданих принципів та методів можна чітко визначити та дослідити теоретичні та практичні аспекти соціальної роботи із засудженими на сучасному етапі розвитку суспільства та використати наукові доробки для вироблення напрямків оптимізації застосованих соціальних технологій при підготовці засуджених до виходу на свободу.

Таким чином, підводячи підсумок по першому розділу, автор дослідив концепції проблем розвитку підготовки засуджених до виходу на волю, зокрема зазначив, що соціальна робота стала однією із перших дисциплін, які почали

вивчати методи та технології впливу на ресоціалізацію засудженого. Дану проблематику розглядали зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема як Е. Дюркгейм, А.В. Бриліантова, В.І. Гуськова, М.Г. Деткова, Т.Н. Волкової, В.А. Оливної, Б.П. Козаченко.

Автор уточним головні поняття дослідження, зокрема: «засуджені» ми будемо розуміти персоніфіковану фізичну особу, яка досягла певного віку, встановленого кримінальним законом, що володіє суб'єктивними правами, обов'язками, що прагне скористатися законними інтересами, засуджена за вчинений злочин, щодо якого набрав законної сили обвинувальний вирок суду; під поняттям підготовка, ми будемо розуміти набір інструментів, які сприяють найшвидшій ресоціалізації та виходу на свободу засудженого. Соціальна робота – особливий вид діяльності, метою якої є задоволення соціально гарантованих та особистісних інтересів різних груп населення, створення умов, що сприяють відновленню чи покращенню здатності людей до соціального функціонування. Соціальні технології - інструмент вливу на певний фрагмент суспільної діяльності з метою його зміни й перетворення.

Також прописані принципи, а саме принцип об'єктивності, принцип історизму, системності, комплексності, також методологічну основу дослідження даної теми становлять підходи – системний, соціально-комунікативний, інституціональний, біхевіористський, головними методами дослідження є: індукція, дедукція, аналіз, синтезу тощо.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДГОТОВКИ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ВИХОДУ НА СВОБОДУ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

2.1. Сутність, зміст та принципи підготовки засуджених до виходу на свободу

Підготовка засудженого до звільнення здійснюється за допомогою різнобічної діяльності співробітників виправної установи, зокрема начальника загону і соціального працівника. Аналіз чинного кримінально-виконавчого законодавства призводить до думки про те, що важливість етапу підготовки осіб, які утримуються в установі, до звільнення визначається його основними цілями і завданнями. Кримінально-виконавчий кодекс України регламентує порядок виконання покарання, застосування засобів виправлення засуджених, охорону їх прав, свобод і законних інтересів, а також передбачає законодавче вирішення питання надання допомоги у соціальній адаптації.

Організація соціальної роботи із засудженими обумовлена цілями виправлення і соціальної адаптації звільнених. Зміст роботи по підготовці засуджених до звільнення з установи по відбуттю терміну покарання складають наступні елементи:

по-перше, реалізація заходів за допомогою індивідуальної, групової та масової роботи;

по-друге, здійснення заходів соціальної адаптації по передбачуваному місцю проживання засудженого, з впровадженням можливостей взаємодії з органами внутрішніх справ, місцевими органами самоврядування, центрами зайнятості населення, відділами соціального захисту і таке інше;

по-третє, взаємодія з родичами засудженого з метою сприяння його соціальній адаптації;

по-четверте, співпраця з громадськими організаціями, об'єднаннями, релігійними конфесіями та ін. Відповідно, соціальна робота з засудженим має рухатись по шляху більшої гуманізації, яка не заперечуватиме потенціал відновлення ефективних людських якостей, що можуть бути корисними суспільству.

Безпосередня підготовка засудженого до звільнення від покарання починається не пізніше ніж за шість місяців до закінчення терміну покарання.

При проведенні індивідуальної роботи із засудженими начальником загону та соціальним працівником (інспектором з побутового і трудового влаштування) приділяється увага таким моментам, як з'ясування місця передбачуваного місця проживання засудженого, роботи (навчання), визначення матеріальних можливостей і потреб. Підтверджуються відомості про соціально корисних зв'язках засудженого, відносинах з рідними і близькими, колегами. В необхідних випадках організується додаткова професійна підготовка засудженого, що сприяє його працевлаштуванню після звільнення з установи [60, с. 23].

Відзначимо, що проведення індивідуальної роботи з засудженими забезпечує диференційований підхід до вирішення питань ресоціалізації, сприяє визначенню ступеня підготовленості засудженого до виходу на свободу, а також вказує напрямки діяльності співробітнику, який займається безпосередньо підготовчими заходами.

Психологічна підготовка – це вид формування особистості, націлений на розвиток здібностей до певної діяльності в конкретних умовах і посилення її мотивації і морального компонента. Отже, рівень готовності людини обумовлений якістю підготовки і ступенем його підготовленості.

Рішення задач психологічної підготовки засуджених до життя і діяльності в нових умовах має будуватися з урахуванням наступних принципів:

- 1) морального спрямування всіх проведених заходів;
- 2) максимальної відповідності змісту і обсягу інформації, що повідомляється засудженим інформації умовам їх майбутнього життя (в процесі

ресоціалізації слід створювати такі ситуації, які можуть зустрітися засудженому в новій обстановці);

3) систематичності і послідовності (психологічний вплив на особистість засудженого має бути не епізодичним, а планомірним і послідовним);

4) диференційованості та індивідуалізації (роботу з підготовки до звільнення слід вести з урахуванням відмінностей між категоріями і групами засуджених);

5) активізації та опори на позитивні якості особистості, що вказує на значущість позитивного в людині [66, с. 33]. Психологічна підготовка має меншу важливість, ніж побутова. Повернення має бути пов'язаним з меншим відлученням від загальносупільних відносин. Відтак, засуджені повинні мати корисні соціальні зв'язки на волі та підтримувати їх.

При звільненні з виправних установ засуджені потрапляють в умови повної свободи. Такий різкий перехід надає на їх психіку екстремальний вплив. У цій ситуації необхідна не тільки установка на новий спосіб життя, а й створення умов для реалізації цієї установки [14, с. 40]. Д. Н. Узнадзе в своїй теорії установки розглядав готовність у взаємозв'язку з установкою. Вчений визначав установку як «специфічний стан, що виникає у суб'єкта під впливом об'єктивної ситуації задоволення потреби» [68, с. 82]. Такий специфічний стан спонукає суб'єкта до певної поведінки і його активності. Таким чином, установка вказує на готовність суб'єкта до сприйняття майбутніх подій і дій у певному напрямку. Психологічна готовність, яка змінює стан має динамічну структуру і включає в себе ряд особистісних характеристик, а саме: 1) мотиваційні – потреба успішно виконувати поставлене завдання, прагнення досягти успіху і показати себе з кращого боку;

2) пізнавальні – розуміння обов'язків, завдань, оцінка її значущості для досягнення кінцевих результатів діяльності і для себе особисто, уявлення ймовірних змін обстановки і усвідомлення необхідності таких змін;

3) емоційні – почуття соціальної відповідальності, впевненість в успіху;

4) вольові – управління собою і мобілізація сил, зосередження на завданні, відволікання від заважають впливів, подолання сумнівів, страху, самоствердження.

На нашу думку, готовність до будь-якої дії являє собою набір деяких факторів, що забезпечують це станом до виконання тієї чи іншої діяльності. У випадку з психологічною готовністю – це єдність внутрішнього настрою на майбутню діяльність та інших якостей (особистісних, емоційних, мотиваційних, інтелектуальних та ін.), необхідних для її успішного здійснення. Причому особистісні якості в сукупності утворюють структуру, яка має якісну своєрідність в залежності від соціально-психологічних особливостей особистості.

Таким чином, психологічну основу готовності до діяльності становить психологічна структура особистісних якостей, які спонукають, направляють, контролюють цю діяльність і реалізують її у виконавчих діях. Разом з тим необхідно не просто визначити рівень розвитку тих чи інших особистісних якостей, а й оцінити особистісний ресурс засуджених, необхідний для формування і розвитку їх готовності до нових видів діяльності. Таким видом діяльності для засуджених після звільнення стає ресоціалізація. З позицій діяльнісного підходу ресоціалізація – це своєрідний процес реабілітації, в ході якого індивідуум відновлює раніше втрачені і формує нові соціально корисні зв'язки за допомогою зміни своїх установок, цілей, правил, цінностей і норм. Ресоціалізація – це, перш за все, діяльність засудженого за самоперетворення і самовиховання, а для цього повинен бути сформований необхідний рівень його психологічної готовності до звільнення.

На закінчення слід зазначити, що у виправних установах кримінально-виконавчої системи проводиться планомірна організована робота з ресоціалізації засуджених та формуванню їх готовності до звільнення. Разом з тим проблеми адаптації засуджених після звільнення залишаються актуальними і пов'язані, перш за все, з їх неготовністю до повноцінної і правослухняного життя на свободі.

За проблематикою ресоціалізації в кримінально-правовій сфері досить багато публікацій. Так, Т.М. Волкова пише про ресоціалізації осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, Ю.В. Жулев про ресоціалізації в сенсі соціальної адаптації, ресоціалізації з включенням туди процесу виправлення [5, с. 77]. Визначаючи ресоціалізацію на пенітенціарній етапі як цілеспрямовану, керовану, морально-психологічну підготовку засуджених до позбавлення волі, відносить його до профілактичної діяльності. Бо, на його думку, пенітенціарний вплив на засуджених в місцях позбавлення волі має кримінологічний характер і здійснюється з метою попередження їх злочинної поведінки в майбутньому [53, с. 21]. В.М. Трубників під ресоціалізацією в широкому сенсі розуміє «процес виправлення і перевиховання засуджених осіб», а у вузькому сенсі розуміє «соціальний процес в постпенітенціарний період, коли відбуваються якісні зміни особистості, перебудова поглядів, уявлень, мотиваційної сфери поведінки і т.д., що знаходять свій вираз в правослухняній поведінці». Він стверджує, що ресоціалізація виступає в якості способу адаптації [52, с. 71].

Широка низка трактування і детальний аналіз процесу ресоціалізації з виділенням трьох самостійних етапів зустрічається у В.Є. Южаніна [70, с. 61]. М.С. Рибак, спеціально досліджував проблему ресоціалізації засуджених до позбавлення волі, говорить про що має місце в теорії кримінально-виконавчого права підміні поняття «ресоціалізації засуджених» поняттям «виправлення засуджених». Але далі автором наведені два абсолютно різних визначення ресоціалізації. Спочатку затверджується, що ресоціалізація засудженого – це коригування властивостей його особистості в напрямку надання їй рис, необхідних і достатніх для життя в певну позитивну або нейтральною з точки зору суспільної безпеки соціальної групи, визначеної мікросередовищем. Потім дається друге визначення: ресоціалізація, мовляв, є забезпечення процесу переродження злочинця у законослухняного громадянина, який усвідомив всю згубність вчиненого ним злочину і здатного адаптуватися до життя в умовах свободи і зайнятися корисною діяльністю, відновити при цьому втрачені ним

соціальні контакти із суспільством [54, с. 33]. Все це дозволяє говорити про відсутність в теорії кримінально-виконавчого права поняття сутності ресоціалізації засуджених.

Ефективність ресоціалізації може бути розрахована на основі кількісних і якісних показників, що характеризують даний процес. Необхідно враховуватиме відсутність рецидиву після звільнення, створення засудженими або звільненими сімей, перебування робочого місця, самовдосконалення шляхом отримання освіти або самоосвіти, ведення суспільно значимого способу життя.

Але перешкодою в реалізації даного процесу, в першу чергу, може стати не відсталість законодавства, а неприйняття засуджених самими членами суспільства, яка може виражатися як в конкретизованій, так і в неконкретизованій формі. Колишні ув'язнені не завжди можуть чітко визначити, що їм заважає, в чому труднощі при адаптації та реінтеграції [20, с. 43].

До того ж суспільством до колишнього ув'язненого пред'являються підвищені вимоги. Для колишніх в'язнів це положення означає неможливість самостійної ресоціалізації. Т. Колінда при розгляді даних процесів виділяє м'яку форму стигматизації, позначивши її терміном «обумовлене прийняття», під яким розуміє складені в суспільстві правила взаємин із особами, що відбули покарання у вигляді позбавлення волі [38, с. 69]. Відповідно до них колишні ув'язнені зобов'язані показати свою готовність до нормального, законслухняного життя в суспільстві, всіляко уникаючи при цьому ситуацій, які можуть перешкодити громадянам оцінювати їх як нормальних, повноцінних членів суспільства.

У всіх громадян вже є негативне уявлення про осіб, які відбули покарання в пенітенціарних установах, тому вони заздалегідь схильні віднести звільнених до категорії «чужих» з усіма наслідками, що випливають.

Розуміння цих процесів призводить до введення механізмів соціальної регуляції без участі держави. Це процеси медіації в різних формах. Наприклад,

в Норвегії в ролі посередника виступають спеціальні Ради з вирішення конфліктів, в які може звернутися будь-яка людина.

У недавньому звіті уряду Великобританії було виділено дев'ять факторів, важливих для розуміння того, чому люди продовжують скоювати злочини і після звільнення з місць позбавлення волі. Це – місце проживання, зайнятість для забезпечення постійного доходу, освіти. Сюди ж відносяться зловживання алкоголем і наркотиками, проблеми з психічним і фізичним здоров'ям, життєві установки і самоконтроль, пристосованість до життя, тобто здатність брати на себе відповідальність і вміння взаємодіяти з іншими людьми, фінансове становище, борги. І, звичайно ж, сім'я. Ці фактори, на їхню думку, визначають соціальну ізоляцію колишніх ув'язнених, виключення їх з суспільства. Той факт, що у них немає доступу до можливостей, прав і обов'язків звичайних громадян, підсумовують вони, призводить до того, що вони не сприймають себе як рівноправних членів суспільства.

Даний феномен розглядається в рамках теорії стигматизації. [4, с. 99]. Повинен лише вступити сигнал, що підтверджує їхні побоювання, негативні уявлення, і вони назавжди виключать звільненого з числа тих, з якими можливо нормальне спілкування і життя в одному співтоваристві. Припустимо, що звільнений намагається порвати зі своїм минулим, включитися в життя суспільства. Як він повинен себе поводити, щоб уникнути такого виключення.

Т. Колінда розкриває дві стратегії, якими користувалися звільнені в країнах північної Європи, які він називає «стратегіями забуття і чесності» [38, с. 59]. Виникає якась ситуація вичікування, в якій перший крок зроблений звільненим, і для підтвердження його правильних з точки зору суспільства намірів потрібно другий крок. Тільки після цього можливо зустрічний рух з боку представників суспільства.

Таким чином, інтеграція звільненого виглядає як звичайна угода: співтовариство приймає його, ігнорує його минуле і створює стерпні умови для інтеграції, а натомість вимагає дотримання символічних кордонів цієї спільноти. Покарання для звільненої особи мається на увазі в даному випадку

одне – вигнання, виняток із товариства будь-яким шляхом, аж до ініціювання кримінальної справи.

Якщо уважно придивитися до даної схеми з точки зору антропології, то вона схожа зі схемами регулювання в архаїчних і традиційних суспільствах за допомогою психолого-біологічних, корпоративно-групових і шлюбно-сімейних регуляторів. Не можна заперечувати і присутність міфологорелігійних регуляторів. Таким чином, рішення проблем методології і вибір відповідної методики прямо пов'язуються з ефективністю ресоціалізаційного процесу. Чим більше парадигма правового впливу пристосована для вирішення головоломок в правовій сфері нового часу, тим точніші критерії вимог до нового законодавства, тим більше зрозумілі рамки і параметри дій суспільства з ресоціалізації окремих особистостей, тим більш стабільна ситуація.

Рішення задач психологічної підготовки засуджених до життя і діяльності в нових умовах має будуватися з урахуванням наступних принципів (В.Ф. Пирожков, А.Д. Глотчкін) [46, с. 69]:

- 1) морального спрямування всіх проведених заходів;
- 2) максимальної відповідності змісту і обсягу інформації, що повідомляється засудженим для умов їх майбутнього життя (в процесі ресоціалізації слід створювати такі ситуації, які можуть зустрітися засудженому в новій обстановці);
- 3) систематичності і послідовності (психологічний вплив на особистість засудженого має бути не епізодичним, а планомірним і послідовним);
- 4) диференційованості та індивідуалізації (роботу по ресоціалізації слід вести з урахуванням відмінностей між категоріями і групами засуджених);
- 5) активізації та опори на позитивні якості особистості. Цей принцип вказує на значущість позитивного в людині.

При звільненні з виправних установ засуджені потрапляють в умови повної свободи. Такий різкий перехід надає на їх психіку екстремальний вплив. У цій ситуації необхідна не тільки установка на новий спосіб життя, а й створення умов для реалізації цієї установки. Для того щоб полегшити

засудженому перехід до життя на волі, його необхідно поступово фізично, організаційно, економічно і психологічно готувати як до самого факту звільнення, так і до вирішення конкретних питань, з якими йому доведеться зустрічатися (М.І. Єнікєєв)[16, с. 71].

Підготовка засуджених до звільнення включає в себе різностороннє вивчення особистості засудженого, який готується до виходу на свободу, облік факторів виправного впливу на правопорушників. Знання особливостей особистості, змісту інтересів, рівня розвитку морально-психологічних якостей, мотивації поведінки вивільняється – все це дозволяє проводити диференціацію їх складу з урахуванням виду виправної установи, обґрунтовано прогнозувати поведінку кожного з них після відбуття ними строку покарання[56, с. 62].

У наш час принципи індивідуальної соціальної роботи з засудженими, які готуються до звільнення, мають дедалі більшого значення в рамках реформування законодавства кримінально-виконавчої системи. В першу чергу, враховуються вікові особливості засуджених, що впливають на процес соціальної адаптації звільнених після відбуття покарання. У процесі підготовки засуджених до звільнення з місць позбавлення волі, особливе значення має статус їх сімейного стану, рівень стійкості сімейних і родинних зв'язків. При підготовці також важливо використовувати відомості про наявність трудового стажу.

Підготовка до звільнення включає в себе:

- проведення бесіди з кожним засудженим, в процесі якої з'ясується, де ці особи мають намір проживати, працювати або навчатися після звільнення з місць позбавлення волі; роз'яснення звільняються законодавства про порядок надання їм сприяння в трудовому і побутовому влаштуванні, видачі паспортів і оформлення реєстрації. Одночасно їм роз'яснюється доцільність повернення в місце постійного проживання і на ті підприємства, де вони працювали до засудження;

- роз'яснення основних положень Закону України «Про зайнятість населення», в т.ч. з таких питань: порядок постановки на облік в службі

зайнятості населення; права і обов'язки громадян при пошуку роботи за допомогою служби зайнятості; перелік і порядок уявлення послуг і додаткових гарантій, які встановлюються Законом України «Про зайнятість населення» для даної категорії громадян, в т.ч. по професійної орієнтації, організації професійного навчання за спеціальними програмами в відповідно до потреб регіонального та місцевого ринків праці;

– отримання від звільняючого письмових заяв на ім'я начальника виправної установи з проханням про надання їм допомоги в трудовому і побутовому влаштуванні за обраним місцем проживання;

– розгляд заяв керівником виправної установи і прийняття відповідних рішень з надання сприяння в трудовому і побутовому влаштуванні конкретним особам [57, с. 45].

За шість місяців до закінчення терміну позбавлення волі, а щодо засуджених до позбавлення волі на строк до шести місяців – після вступу вироку в законну силу – адміністрація виправної установи, яка виконує покарання, повідомляє органи місцевого самоврядування і службу зайнятості за обраним місцем проживання про майбутнє звільнення, наявності у нього житла, його працездатності і наявних спеціальностей. В орган внутрішніх справ за обраним засудженим місцем проживання направляються запити про можливість проживання за вказаною адресою.

Тому дуже важливо не лише відкоригувати організаційні моменти засудженого до виходу на волю, але й особливу увагу приділити його психологічній підготовці.

Отже, автор дослідив, що першу чергу працівник соціальної роботи повинний звертати увагу на психологічну підготовку засудженого, який готується до виходу на свободу. Адже, психологічна підготовка – це вид формування особистості, націлений на розвиток здібностей до певної діяльності в конкретних умовах і посилення її мотивації і морального компонента. А ресоціалізація – це, перш за все, діяльність засудженого за самоперетворення і самовиховання, а для цього повинен бути сформований необхідний рівень його

психологічної готовності до звільнення. З'ясування суті ресоціалізації варто було б почати з з'ясування суті соціалізації. Соціалізація є терміном, використовуваним соціологами для опису процесу, в ході якого люди навчаються дотриманню соціальних норм, процесу, що робить можливим існування суспільства і передачу його культури від покоління до покоління. Підготовка засуджених до звільнення включає в себе різностороннє вивчення особистості засудженого, який готується до виходу на свободу, облік факторів виправного впливу на правопорушників. Знання особливостей особистості, змісту інтересів, рівня розвитку морально-психологічних якостей, мотивації поведінки вивільняється – все це дозволяє проводити диференціацію їх складу з урахуванням виду виправної установи, обґрунтовано прогнозувати поведінку кожного з них після відбуття ними строку покарання.

2.2. Застосування технологій соціальної роботи у роботі із засудженими, які готуються до виходу на свободу: вітчизняний та зарубіжний досвід

Підготовку засуджених до звільнення можна розглядати в стратегічному і тактичному плані [58, с. 70]. У стратегічному плані, підготовка засудженого до звільнення – це планомірна, покрокова робота і триває протягом всього часу відбування покарання. Засуджений може отримати нову спеціальність, освоїти різні трудові навички, підвищити загальноосвітній рівень – все це вплине на подальше трудове і побутове влаштування після звільнення. Побачення як тривалі, так і короткострокові, посилки, передачі, телефонні переговори з рідними і близькими дозволяють зберегти зв'язки із сім'єю, перешкоджають її розпаду, що в свою чергу також є важливою передумовою успішної адаптації після звільнення [58, с. 92].

Підготовка до звільнення починається з прибуття засудженого в карантинне відділення виправної установи. Там з ним працюють представники практично всіх служб виправної установи, в тому числі і фахівець із соціальної

роботи, який входить до групи соціального захисту засуджених. При розподілі засудженого в загін фахівець із соціальної роботи заповнює щоденник індивідуальної роботи з засудженим (або карту ресоціалізації), де фіксуються основні характеристики щодо засудженого на початок відбування терміну покарання. Потім складає перспективний план соціальної роботи з засудженим з урахуванням даних особової справи та отриманих відомостей про його поведінку, психологічних схильностей в період перебування в карантині, особистісних характеристик. Даний документ служить фундаментом для подальшої підготовки до звільнення [57, с. 192].

У процесі соціальної роботи з підготовки засуджених до звільнення фахівці групи соціального захисту засуджених враховують такі чинники:

- характерологічні особливості: специфічні, загальні для всіх засуджених; особливі, властиві окремим категоріям засуджених; індивідуальні, властиві тільки особистості конкретного засудженого;
- підхід до процесу впливу на засудженого з оптимістичних позицій, що дозволяє бачити в ньому не тільки негативні, а й позитивні риси. Особистість як об'єкт виховання необхідно розглядати в динаміці, на що вказується в багатьох роботах К.В. Королькова;
- комплексний підхід до оцінки особистості, що враховує всі зв'язки і відносини, в яких вона реально знаходиться (її єдність із середовищем, колективом, мікрогруп, з іншими значущими елементами);
- встановлення взаєморозуміння з засудженим для усвідомлення нею бажання суб'єктів виховання надати йому допомогу;
- суперечності в поведінці засуджених (антигромадські погляди поряд з позитивними поглядами, на взаємини між собою, сімейні проблеми, ставлення до праці і т.д.);
- втрата засудженим певних духовних і матеріальних благ, впливає на його психічний стан;

– сукупність таких чинників, як тривалість терміну покарання, вік, взаємини з родичами, стан здоров'я, рівень освіти і загального розвитку, наявність професії;

– формування середовища, пов'язане з концентрацією великої кількості засуджених в одному місці, веде до розвитку процесів, протилежних цілям і завданням виховання;

– цілісність механізму поведінки особистості засудженого: спрямованість, зміст матеріальних і духовних потреб, світоглядні, правові, економічні, педагогічні, естетичні погляди і переконання [29, с. 88].

Підготовка засудженого до звільнення включає в себе наступні заходи:

1) проведення індивідуальної бесіди із засудженим, в процесі якої необхідно з'ясувати, де він має намір проживати, працювати або навчатися після звільнення з місць позбавлення волі;

2) роз'яснення звільняє чинного законодавства про порядок надання сприяння у трудовому і побутовому пристрої, видачі або оформлення паспорта, а також оформлення реєстрації за обраним місцем проживання. Одночасно йому роз'яснюється доцільність повернення в місця постійного проживання і на підприємства, де він працював до засудження;

3) роз'яснення основних положень Закону України «Про зайнятість населення», в тому числі за такими питань: права і обов'язки громадян при пошуку роботи за допомогою служби зайнятості населення; порядок постановки на облік в службі зайнятості населення;

4) отримання від місць позбавлення волі, письмової заяви на ім'я начальника виправної установи з проханням про наданні йому допомоги в трудовому і побутовому влаштуванні за обраним місцем проживання;

5) розгляд заяв керівником виправної установи і прийняття відповідних рішень з надання сприяння у трудовому і побутовому влаштуванні конкретній особі.

Першу технологію, яку хочеться відзначити це соціальна діагностика. Як характеризує соціальну діагностику І.Г. Зайнишев, це встановлення

достовірності інформації про людину і її навколишній світ, прогнозування її можливих змін і впливу на інші соціальні об'єкти, а також вироблення рекомендацій для прийняття організаційних рішень, соціального проектування дій з надання соціальної допомоги [20, с. 69]. Отже, це дослідження засудженого і виявлення у нього проблем. Часто дану технологію порівнюють з постановкою медичного діагнозу, адже якщо вчасно виявити проблеми засудженого, то можна надати йому своєчасну допомогу.

Серед методів соціальної діагностики можна виділити наступні: вивчення документів і характеристик засудженого, анкетування, бесіда і спостереження.

Друга технологія – це соціальна адаптація. Вона являє собою не тільки стан людини, а й процес, протягом якого соціальний організм набуває рівновагу і стійкість до впливу і впливу соціального середовища [20, с. 70]. Таким чином, соціальна адаптація це процес пристосування людини до певного середовища. Адаптація у засудженого відбувається до умов відбування покарання, до нового статусу в суспільстві, до різним обмеженням і багато чому іншому. Існує кілька видів соціальної адаптації, але в пенітенціарній системі дуже важливі соціальна, педагогічна та психологічна адаптації. В системі психологічної адаптації велику роль відіграють терапевтичні методи впливу, такі як дискусійна терапія, інтеракційно-комунікативні методи (психодрама, гештальттерапія, трансактний аналіз), методи, засновані на невербальній активності (арттерапія, музикотерапія, пантоміма, хореотерапія), групова (індивідуальна) поведінкова терапія, сугестивні методи [20, с. 75].

Перераховані вище види краще використовувати в комплексі, так як вони направлені на перебудову людини в системі праці, навчання, виховання, протягом відбування покарання, також у засудженого повинна пройти повна адаптація, осмислення свого вчинку і придбання нових цінностей в житті.

Наступна технологія – соціальна реабілітація це комплекс заходів, спрямованих на відновлення людини в правах, соціальний статус, здоров'я, дієздатності і т.ін. Цей процес націлений на відновлення не тільки здатності людини до життєдіяльності в соціальному середовищі, а й самої соціального

середовища, умов життєдіяльності, з яких-небудь причин порушених. Також розрізняють її види: медичну, психологічну, педагогічну, професійну, соціально-рольову, соціально-побутову, соціально-правову [6, с. 77]. Можна, можливо зробити висновок, що соціальна реабілітація це сукупність різноманітних заходів по відновленню ролі і статусу, допомога в подоланні проблем, які виникають у засудженого. Соціальна реабілітація походить протягом усього відбування терміну на підставі соціальної діагностики та складання індивідуальної програми реабілітації.

Методами виступають різноманітні тренінги, лекційні заняття, пропаганда здорового способу життя, бесіди, профілактичні медичні огляди, організація і участь в культурних і розважальних заходах, налагодження зв'язку з сім'єю і з близьким оточенням, також з боку фахівців повинен бути постійний аналіз засудженого і його проблем. Найголовніше в реабілітації це залучення засудженого до утворення і до праці, тобто метод трудової та освітньої терапії; далі йдуть такі технології, як консультування і інформування з соціальних питань. Як пише А.Н. Сухов, що головна задача соціального працівника у виправному закладі полягає в тому, щоб створити для нормального, психічно здорового клієнта (засудженого) умови для усвідомлених, нешаблонних способів дії, які дозволили б йому приймати рішення відповідно до його можливостями. При цьому фахівець використовує в своїй роботі такі поняття, як життя, сенс життя, місце людини в житті, цінності, індивідуальність [61, с. 22]. Інформування відбувається з питань прав і обов'язків, за особливостям і умовам режиму даного виправної установи, по підготовці до звільнення, по профілактиці соціально-значущих захворювань. Консультування – з питань навчання, працевлаштування, налагодження зв'язку з сім'єю і близьким оточенням, отримання медичної та соціальної послуги та за іншими щоденні проблем.

Таким чином, приступаючи до консультування або інформування, соціальний працівник повинен володіти хорошими знаннями тій чи іншій галузі, якщо фахівець недостатньо компетентний в даному питанні, то краще

провести консультацію про те, хто може дати відповіді на питання, що цікавлять засудженого.

Також можна виділити наступні технології:

- соціальна корекція це виправлення психологічних, медичних і соціальних відхилень у засуджених;
- соціальний захист і соціальне забезпечення – це система заходів, спрямована на матеріальну і соціальну допомогу. Особливо це відноситься до засуджених групи ризику;
- посередництво з різними установами, наприклад, пенсійний фонд, медичні організації, громадські організації, служба зайнятості, прокуратора і інші.

Отже, все вище перераховане дозволяє позначити, що вибір технологій в роботі пенітенціарній системі є найважливішим інструментарієм соціального працівника. Саме це дозволяє зробити його діяльність продуктивною в рішенні проблем і наданні соціальної допомоги, як при прибутті, так і на всьому протязі відбування покарання. Комплексне застосування перерахованих вище технологій і методів дозволяє знизити соціальну дезадаптацію при попаданні людини до виправної установи. Надання кваліфікованої соціальної допомоги допомагає вирішити проблеми засудженого, зміцнити або відновити соціально корисні зв'язки, підготуватися до звільнення, а саме в сприянні в трудовому і побутовому влаштуванні, що в подальшій повинно позначитися на його позитивній соціалізації в суспільстві. Поновлення включення людини у соціальні процеси має включати всебічність по відношенню до засудженого і його майбутнього осередку життєдіяльності. Для цього необхідні комунальні соціальні програми, які допомагають засудженим відновитись у житті громади.

Також актуальним є аналіз зарубіжного досвіду щодо застосування соціальних технологій соціальної роботи із засудженими, які готуються до виходу на свободу.

Аналіз програм ресоціалізації засуджених, розроблених в Німеччині, Норвегії та Нідерландах [45, с. 42], дозволив зробити висновок про те, що

ефективність цього процесу багато в чому залежить від того, є корисною чи ні допомога засудженим протягом перших років життя після їх звільнення з місць позбавлення волі.

Як показує сучасна практика, процес ресоціалізації, в основу якого покладено тільки нагляд за укладеними, контроль за його поведінкою, а надання будь-якої дієвої допомоги не передбачається, приречений на невдачу. Підтвердженням цього висновку служить той факт, що понад 50% засуджених у виправних установах вже були раніше судимі. У той же час для більшості зарубіжних країн характерний порівняно постійний питома вага засуджених рецидивістів (приблизно 30%) [13, с. 97].

Можливе те, що найкращі результати були отримані із застосуванням довгострокових програм, в рамках яких засуджені отримували реальну і адресну допомогу, причому не тільки після звільнення, але і під час відбування ними покарання у в'язниці. Програма повинна бути орієнтована на існуючу проблему укладеного, тому повинен бути різний підхід для ресоціалізації певних груп укладених (мають психічні відхилення, наркозалежних, які не мають освіти або спеціальності, жінок з дітьми і т. д.).

Наприклад, ефективність процесу ресоціалізації у Федеративній Республіці Німеччині пояснюється наступними його особливостями [3, с. 56.]:

1. Акцент робиться на соціальній роботі, спрямованій на вирішення зовнішніх причин рецидиву злочинів. Соціальна допомога полягає в наданні цілеспрямованої допомоги особам, мають проблеми з житлом, освітою, роботою, залежністю.

2. Соціальна допомога носить комплексний (наявність розгалуженої мережі соціальних установ) і безперервний характер, в ній беруть участь як державні (фінансуються Міністерством юстиції), так і недержавні (фінансуються шляхом благодійних внесків) організації, до яких відносяться: соціальні служби кримінально-виконавчих установ; спеціальні організації, які надають допомогу злочинцям, які засуджені умовно; освітні установи, в яких засуджені отримують загальну та професійну підготовку; консультаційні

пункти, в яких надають допомогу засудженим, які мають залежність від наркотичних та інших психоактивних речовин; різні громадські організації, утворені релігійними конфесіями (римська католицька церква (міжнародний союз Карітас – німецьке відділення), євангельська церква (організація Діаконішесверк в окрузі Крефельд) і ін.), політичними партіями (наприклад, соціал-демократи створили благодійну організацію з праці) та іншими громадськими організаціями (Німецький паритетний благодійний союз і ін.).

3. Комплекс заходів, метою яких є допомога умовно засудженим: юридичного характеру (консультації); психологічної спрямованості (допомога психолога, групова робота, тренінги (наприклад, «Життя без насильства» для засуджених, схильних до насильницьких злочинів)); соціального характеру (працевлаштування, забезпечення житлом, перекваліфікація, допомога і навчання плануванню і веденню господарства, формування умінь і навичок, що дозволяють успішно адаптуватися до соціуму); виховна робота, яка стимулює злочинця на співпрацю з судом, примирення з потерпілим, дотримання закону.

4. Соціальна допомога підозрюваним і обвинуваченим на етапі судового розгляду, мета якої – з'ясування обставин вчинення злочину і участь в ухваленні рішення про можливість застосування альтернативних заходів покарання.

5. Соціальна робота в установах виконання покарань у вигляді позбавлення волі, виконується штатом соціальних працівників. Крім того, співробітники в'язниці в процесі своєї підготовки в обов'язковому порядку отримують вміння і навички організації соціальної роботи з засудженими (цьому присвячений окремий спецкурс).

Громадські організації також надають засудженим соціальну допомогу. Мета соціальної допомоги полягає в підтримці зв'язку засудженого із зовнішнім світом, вона різниться на різних етапах відбування засудженим свого покарання (при вступі до в'язниці, в ході відбування ним покарання і в процесі підготовки до звільнення). При цьому державні та громадські організації не дублюють, а

доповнюють один одного. Контроль за цим здійснюють співробітники Міністерства юстиції.

А.Д. Денісов вважає, що успішність ресоціалізації багато в чому залежить від того, наскільки у засудженого під час відбування покарання зберігається зв'язок із зовнішнім світом [10, с. 254]. В своїй роботі він посиляється на наступний досвід зарубіжних країн:

– при позитивному рекомендуванні себе засуджених існує можливість при певних умовах залишати виправну установу. В Англії це робиться з метою здійснення певної діяльності, яку неможливо здійснити в місці відбування покарання (так зване «звільнення з тимчасової ліцензії»), крім того, існує ще одна можливість: якщо ув'язнений не використовував велику кількість побачень, то він може подати прохання на проведення побачення, тривалістю рівного всьому заощадженому часу, на свободу;

– в Фінляндії укладеним також дозволені виїзди (відпустки), під час яких вони залишають місце, де відбувають покарання, а побачення з родичами дозволені завжди;

– в Таїланді в рамках щорічного проведення акції, яка носить назву «Відкриті двері», засуджений протягом тижня може без обмеження спілкуватися з родичами.

Також слід доповнити, що в Англії для надання допомоги ув'язненим в процесі ресоціалізації створений інститут менторства. Функція цього інституту – допомогти людині у вирішенні проблем, що виникають після звільнення з місць позбавлення волі. До цієї роботи активно залучаються як волонтери, так і соціальні працівники.

У Монголії починаючи з 2003 р. соціальної роботи з засудженими також стали приділяти велику увагу. Мета соціальної роботи – формування у засуджених умінь і навичок жити в сучасному суспільстві самостійно [40, с. 81].

У Казахстані з цією метою організовані центри соціальної реабілітації та адаптації, куди засуджені після звільнення можуть звертатися за допомогою.

У Франції проблемою ресоціалізації ув'язнених після звільнення за державної підтримки займаються численні громадські організації.

Основні фактори, від яких залежить успіх процесу ресоціалізації – це забезпеченість житлом, працевлаштування та мотивація засуджених що-небудь міняти в своєму житті. Проблема житла в зарубіжних країнах вирішується по-різному. У деяких країнах муніципальні влада надає укладеним після звільнення з місць позбавлення волі тимчасове житло.

У ФРН у засуджених, які не мають власного житла, після звільнення з місць позбавлення свободи є можливість жити в перехідному будинку (термін проживання не перевищує 18 місяців).

Для жінок, а також чоловіків, яким не вистачило місця в перехідному будинку, знімаються квартири. В Азербайджанській Республіці якщо у засудженого відсутнє власне житло, то після звільнення з місць позбавлення волі він забезпечується тимчасовим житлом. ця можливість закріплена законодавчо [41].

В Японії також законом закріплено функціонування гуртожитків, в яких засудженим надається можливість тимчасового проживання [9, с. 36].

Вирішення питання з працевлаштуванням також має свої особливості. У Швейцарії, щоб підвищити шанси укладеного на ринку праці після звільнення, в виправних установах створюються невеликі виробничі підприємства, які податком частково не обкладаються [39, с. 29].

Сприяння в працевлаштуванні засудженим після звільнення виявляється в багатьох країнах. Значення допомоги в працевлаштуванні важко переоцінити. Від неї залежить можливість формування у засудженого після звільнення законослухняної поведінки (законне отримання коштів для існування; підвищення самооцінки, зниження рівня тривоги і невизначеності в житті).

Отже, автор дослідив вітчизняний та зарубіжний досвід застосування технологій соціальної роботи для засуджених, які готуються до виходу на свободу. Враховуючи спільне та різне слід зазначити, що спільним виступає інформаційно-просвітницька робота, що включає методи бесіди,

консультування, інформування, тренінги, семінари, інформаційні заходи тощо. Відмінним є те, що в зарубіжних країнах розроблять програми щодо успішного працевлаштування засудженого після виходу на свободу, існування гуртожитків для засуджених, які після виходу на волю не мають місця для проживання, відпустки чи «дві відкритих дверей» для засуджених.

Отже, підводячи підсумок по другому розділу, слід зазначити, що підготовка засуджених до звільнення включає в себе різностороннє вивчення особистості засудженого, який готується до виходу на свободу, облік факторів виправного впливу на правопорушників. Знання особливостей особистості, змісту інтересів, рівня розвитку морально-психологічних якостей, мотивації поведінки вивільняється – все це дозволяє проводити диференціацію їх складу з урахуванням виду виправної установи, обґрунтовано прогнозувати поведінку кожного з них після відбуття ними строку покарання.

Автор виділив технології, які застосовують в Україні при роботі із засудженими, які готуються до виходу на свободу. Перша технологія, яку хочеться відзначити це соціальна діагностика. Встановлення достовірності інформації про людину і її навколишній світ, прогнозування її можливих змін і впливу на інші соціальні об'єкти, а також вироблення рекомендацій для прийняття організаційних рішень, соціального проектування дій з надання соціальної допомоги. Друга технологія – це соціальна адаптація. Вона являє собою не тільки стан людини, а й процес, протягом якого соціальний організм набуває рівновагу і стійкість до впливу і впливу соціального середовища. Наступна технологія – соціальна реабілітація це комплекс заходів, спрямованих на відновлення людини в правах, соціальний статус, здоров'я, дієздатності і т.ін. Цей процес націлений на відновлення не тільки здатності людини до життєдіяльності в соціальному середовищі, а й самої соціального середовища, умов життєдіяльності, з яких – небудь причин порушених. Також розрізняють її види: медичну, психологічну, педагогічну, професійну, соціально-рольову, соціально-побутову, соціально-правову. Також методами виступають різноманітні тренінги, лекційні заняття, пропаганда здорового способу життя,

бесіди, профілактичні медичні огляди, організація і участь в культурних і розважальних заходах, налагодження зв'язку з сім'єю і з близьким оточенням, також з боку фахівців повинен бути постійний аналіз засудженого і його проблем.

Зарубіжний досвід представили Німеччина, Англія, Франція, Японія, Монголія тощо, в яких по-іншому представлені програми для засуджених. Соціальна допомога полягає в наданні цілеспрямованої допомоги особам, мають проблеми з житлом, освітою, роботою, залежністю. Соціальна допомога носить комплексний (наявність розгалуженої мережі соціальних установ) і безперервний характер, в ній беруть участь як державні (фінансуються Міністерством юстиції), так і недержавні (фінансуються шляхом благодійних внесків) організації, до яких відносяться: соціальні служби кримінально-виконавчих установ; спеціальні організації, які надають допомогу злочинцям, які засуджені умовно; освітні установи, в яких засуджені отримують загальну та професійну підготовку; консультаційні пункти, в яких надають допомогу засудженим, які мають залежність від наркотичних та інших психоактивних речовин тощо.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ВИХОДУ НА СВОБОДУ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

3.1. Аналіз підготовки засуджених до виходу на свободу засобами соціальної роботи у Запорізькій області: проблеми та перспективи

На даний час в Запорізькій області налічується 11 виправних колоній: Запорізький слідчий ізолятор, Вільнянський слідчий ізолятор, Бердянська виправна колонія №77, Дружелюбівський виправний центр № 1, Оріхівська виправна колонія №88, Вільнянська виправна колонія № 20, Софіївська виправна колонія № 55, Веселівська виправна колонія №8, Біленьківська виправна колонія №99, Мелітопольська виправна колонія, Кам'янська виправна колонія №101. Там містяться понад 4 тисячі людей. А всю діяльність управління та установ забезпечує майже 2 тисячі атестованих співробітників.

Служба, як і держава в цілому, зазнає суттєвих змін у зв'язку з курсом на євроінтеграцію. У кожній установі триває безперервний процес поліпшення умов перебування засуджених і несення служби співробітниками. За внесок в загальну справу і в честь дня створення ряд співробітників пенітенціарної служби достроково отримав чергові звання і був відзначений подяками керівництва.

Якщо брати вік засуджених, то дані такі: самим молодими вивільненими були хлопці з Біленьківської виховної колонії – від 14 до 16 років, і це логічно, адже там сидять неповнолітні. Що стосується малолітніх дівчаток-злочинниць, то в нашій країні є єдине місце, де такі відбувають покарання – Мелітопольська колонія в Запорізькій області.

Наймолодшій жінкою, яка відбувала покарання в Запорізькій виправній колонії і вийшла на свободу був 31 рік, найстарішою – 57 років. В цілому діапазон віку коливається від 18 років до 55 років. З огляду на специфіку

виправних закладів по нашій області найдоросліші сидять в жіночій колонії і в Мелітопольській виправній, в числі довічників поки немає жодного ув'язненого, хто б досяг похилого віку.

Після закінчення терміну відбування покарання з місць позбавлення волі, розташованих на території Запорізької області, в період з 01.01. по 01.06. 2019 було звільнено 139 засуджених. Додайте до цієї цифри ще 94 – стільки людей вийшли з тюрем по УДО за останні 5 місяців (умовно-дострокове звільнення), це вже 233 чоловік. При цьому 50 звільнених з цього списку відбували покарання два і більше разів. Також існує статистика по переводу ув'язнених з колоній максимального рівня безпеки в колонію середнього, а потім мінімального рівня. Але, ми їх враховувати не будемо, так як вони все ще залишаються в місцях позбавлення волі[21].

Але не всі з них мають прописку в запорізькому регіоні. Так, наші виправні заклади приймають людей з центрального, східно-південного регіону, а якщо брати жіночу колонію, то там більша половина ув'язнених – вихідці з Харківської, Луганської та Донецької областей.

Всього ж з 233 осіб, випущених на свободу за останні 5 місяців, – 40 жителі Запорізької області, 9 – з самого Запоріжжя.

Розподіл в кількісному відношенні за характером кримінальних злочинів виглядає наступним чином:

- особливо тяжкі злочини (злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад десять років або довічне позбавлення волі) – 23 особи;

- важкі (злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше десяти років) – 79;

- середньої тяжкості (злочин за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше п'яти років.) – 22;

- невеликої тяжкості (злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання) – 37.

Вийшли на свободу, завдяки, тому самому «закону Савченко» з установ виконання покарань Запорізької області – 62 людини. – ця цифра не входить в ті 200 чоловік і вважається окремо [23, с. 48].

Всього по області за формальними ознаками під дію «закону Савченко» потрапило 895 (680 –в колоніях, 215 – в СІЗО) осіб (ім перерахували термін). Загальна кількість звільнених в Чернігівській області по закінченню терміну ув'язнення, тих що вийшли з УДО і по «закону Савченко»– 262 людини – за період з 1 січня по 1 червня.

Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2013 р. № 345 Державна цільова програмареформування Державної кримінально-виконавчої служби на 2013—2017 роки, яка передбачала виконання завдань та заходів щодо удосконалення по всій державі виправних колоній в тому числі і в Запорізькій області. Зокрема, завершення проектування та будівництва режимних корпусів у Вільнянському слідчому ізоляторі Запорізької області;облаштування дільниць для лікування узятих під варту осіб, хворих на туберкульоз у Софіївській виправній колонії (№ 55) Запорізької області;будівництво (проведення реконструкції, технічного переоснащення, капітального ремонту) об'єктів водовідведення та очищення споруд для відведення стічних водОріхівської (№ 88), Біленьківської (№ 99) та Кам'янської (№ 101) виправних колоній Запорізької області; будівництво (проведення реконструкції, технічного переоснащення) об'єктів теплозабезпеченняМелітопольської виховної колонії Запорізької області; підвищення кваліфікації та перепідготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої службиВільнянської (№ 20), Бердянської (№ 77), Оріхівської (№ 88), Біленьківської (№ 99), Кам'янської (№ 101) виправних колоній Запорізької області; розширення мережі професійно-технічних навчальних закладів при установах виконання покарань шляхом утворення самостійних професійно-технічних навчальних закладів приМелітопольській виховній колонії Запорізької області.

Насамперед у Запорізькій області адміністрація зосереджує увагу на плануванні соціально-виховної роботи в місцях позбавлення волі, як і будь-яка інша діяльність, повинна ґрунтуватись на певних принципах, до складу яких варто зарахувати такі принципи: 1) наукової обґрунтованості; 2) законності; 3) актуальності; 4) реальності; 5) конкретності; 6) несуперечливості; 7) субординації; 8) інформативності.

У межах дослідження становить інтерес останній принцип. Він означає, по-перше, складання плану на підставі повної й достовірної інформації. На жаль, як справедливо зазначив О.Г. Колб, доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права і процесу, Інституту права, психології а інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», нині в установах виконання покарань на процес складання планів впливають дві основні обставини: а) внутрішня «втомленість», «утаємниченість» тощо відділів і служб колонії, що викликано власними корпоративними інтересами (показниками роботи, особливістю фахової діяльності, статусом тощо); б) зовнішня неврегульованість питань отримання, обліку та використання інформації, особливо стосовно термінів інформування суб'єктів інформаційної діяльності, що не збігаються з нормами Кримінального виконавчого кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів у цій галузі.

По-друге, план має розробляється так, щоб при якомога меншому обсязі знакового масиву містилось якнайбільше необхідної інформації [27, с. 48]. Найбільш ефективним засобом задля реалізації принципу інформативності став «банк даних» на особу засудженого, що формується за чіткою схемою, і забезпечується обов'язковим інформаційним супроводом з боку відповідних суб'єктів.

На окрему увагу заслуговує створена внутрішня електронна база даних на особу засудженого. Указані принципи за умови їх дотримання покликані впорядкувати не тільки процес фіксування та планування соціально-виховної роботи в установах виконання покарань, а й діяльність суб'єктів її проведення.

Планування соціально-виховної роботи будується на визначенні (оцінюванні) потреб засудженого й з огляду на наявні або відсутні в нього компетенції. Оцінювання потреб є гнучкою моделлю збирання необхідних даних, обсягів впливу та їх результатів. Відповідно, оцінювання, а тому й фіксування і планування потреб проводиться для того, щоб мати вичерпну інформацію щодо рівня задоволення потреб особи, стану її життєвих обставин та на основі цього в правильному напрямі скерувати необхідні втручання. На основі результатів оцінювання потреб складається індивідуальний план або програма, що містить у собі комплекс заходів за певними напрямками, об'єднаними спільною метою [43, с. 55.]. Метою такої індивідуальної програми є належне фіксування та планування соціально-виховної роботи із засудженим.

З приводу основних методів оцінювання потреб, як слушно зауважують науковці, можна визначити такі: аналіз документів; інтерв'ю/бесіда із засудженим; опитування з використанням стандартизованих форм; психологічні діагностичні методики; спостереження за поведінкою [47, с. 21].

Початкове оцінювання здійснюється на етапі всебічного вивчення особистості новоприбулого засудженого під час його перебування в дільниці карантину, діагностики й розподілу. Результатом початкового оцінювання, за визначенням фахівців, має стати фіксування основної інформації про засудженого за такими показниками: соціально-демографічні дані; відомості про судимість, скоєний злочин, а також попередні судимості в разі їх наявності; відомості про перебування в слідчому ізоляторі; відомості про найближче соціальне оточення засудженого та спосіб життя до ув'язнення; психологічні особливості: спрямованість особистості, особливості психічних процесів, психологічні/психічні проблеми, ступінь конфліктності й агресивності, наявність лідерських якостей, рівень загального світогляду, наявність творчих здібностей, готовність до самовиховання тощо; рівень освіти; рівень професійної підготовки; стан здоров'я.

Комплексне оцінювання здійснюється першочергово на основі початкового вивчення, у процесі фіксування уточнюється інформація, отримана

раніше, за визначеними вище напрямками. Результатом першого етапу комплексного оцінювання є фіксування основних потреб, проблемних зон, ресурсів засудженого та планування їх використання за такими напрямками: психологічні особливості; освітній рівень; професія; стан здоров'я; відновлення, зміцнення або формування корисних зв'язків із найближчим соціальним оточенням на волі тощо. Обов'язковою умовою належного фіксування є встановлення рівня сформованості загальносоціальних цінностей і соціальних установок як підґрунтя ефективної ресоціалізації: достатня сформованість цінностей здоров'я, сім'ї, освіти та професії тощо; наявність установок щодо особистісного зростання, самовиховання й самовдосконалення; розуміння необхідності дотримання правослухняної поведінки тощо.

Важливе значення має й визначення рівня знань, розвитку просоціальних умінь і навичок, необхідних для запобігання рецидиву злочину та успішної соціальної адаптації після звільнення та в соціумі: знання, уміння й навички управління почуттями та емоціями; знання основ ефективного безконфліктного спілкування й володіння відповідними вміннями та навичками; знання основ прийняття рішення й володіння відповідними вміннями та навичками; знання сутності сім'ї, її основних функцій, розвиток умінь і навичок моделювання власної сім'ї та позитивних взаємин у ній; знання, уміння й навички планування майбутнього (короткострокові та довгострокові життєві плани); знання законодавчої бази, шляхів, умов вирішення соціально-побутових проблем і відповідні вміння й навички (вирішення господарсько-побутових проблем, планування бюджету тощо); знання, уміння та навички щодо самопредставництва (вирішення власних проблем і відстоювання інтересів, комунікації із соціальними інституціями тощо); знання про здоров'я, шляхи його збереження та зміцнення, а також розвиток умінь і навичок ведення здорового способу життя й дотримання безпечної поведінки тощо. За результатами фіксування інформації в ході вивчення потреб і компетенцій, необхідних засудженому, і слід планувати програму соціально-виховної роботи,

включаючи до неї заходи, що дають змогу забезпечити потреби засудженого, визначені на етапі оцінювання.

У закладах позбавлення волі Запорізької області постійно проводиться моніторинг процесу та оцінювання результатів соціально-виховної роботи із засудженим, що відображається в ступені виправлення засудженого, зміні його ціннісних пріоритетів, планів тощо. На основі результатів моніторингу та оцінювання вносяться відповідні корективи до індивідуальної програми роботи із засудженим. Такі заходи (моніторинг, оцінювання) здійснюються мультидисциплінарною командою фахівців, а рішення про внесення коректив до запланованої індивідуальної програми приймаються колегіально.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що в Запорізькій області функціонує 11 закладів позбавлення волі. Загалом в цих закладах перебуває 4 тисячі осіб, позбавлених волі. Державною програмою, яка була затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2013 р. № 345, проводились заходи щодо поліпшення умов перебування особам позбавлених волі, а також підвищення кваліфікації працівників цих закладів. Звіти Державної пенітенціарної служби України в Запорізькій області говорять про те, що в Запорізькій області створені всі умови для соціально-виховної роботи із засудженими, які готуються до виходу на свободу: психологічна допомога, консультування із працевлаштуванням, пошуку житла, реєстрації паспорта, зв'язок із родичами.

На жаль, ступінь рецидиву все чіткіше вказує на необхідність створення електронної бази даних на засуджених, що дає можливість своєчасно та в повному обсязі отримувати інформацію про засудженого. Слід зазначити, що на ефективність покарання в нашій державі впливає багато чинників. Одним із них є процес виправлення засуджених. Тому подальше вдосконалення правового регулювання фіксації та планування соціально-виховної роботи є вкрай необхідним.

3.2. Програма осучаснення моделі соціальної роботи із засудженими, які готуються до виходу на свободу в Україні

Існуюча система правового регулювання та практика, що склалася соціальної адаптації осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, не забезпечують повною мірою реалізацію їх прав і законних інтересів. До того ж проблема соціальної адаптації громадян даної категорії ускладнюється соціально-економічною обстановкою в країні. Гострота питання обумовлена ще й тим, що багато звільнених громадян страждають важкими хронічними захворюваннями, знаходяться в пенсійному віці, втратили зв'язок з родичами і, природно, потребують комплексного підходу до соціальної адаптації, що включає в себе цілий спектр взаємопов'язаних питань економічного, організаційно-правового та соціального характеру, що вимагає пильної уваги органів виконавчої влади та невідкладних рішень на найвищому рівні.

У роботі по підготовці засуджених до звільнення та їх подальшої соціальної адаптації особливу цінність набуває загальноосвітнє і професійне навчання. Там, де налагоджені нормальні міжвідомчі взаємовідносини між органами народної освіти і колоніями, де керівники місцевих органів виконавчої влади проявляють зацікавленість, ці питання вирішуються.

Для того щоб вирішити проблеми засуджених, які готуються до звільнення з місць позбавлення волі, необхідно врахувати ряд розроблених рекомендацій.

1. Поліпшення діяльності мережі лікувальних установ надають допомогу засудженим у відновленні в здоров'я, дієздатності.

При взаємодії з лікувальними установами необхідно розробити програму щодо вирішення соціально-психологічних проблем різних категорій засуджених з урахуванням індивідуальних особливостей.

Спільно з обласними та міськими державними медичними установами необхідно вирішити проблему забезпечення виправних колоній медикаментами і протезно-ортопедичними засобами.

При взаємодії з Центром реабілітації для осіб, які мають хронічну залежність при наркологічному диспансері, організувати у виправній колонії консультативні заходи для засуджених.

Спільно з медичними працівниками виправних колоній необхідно проводити заходи з профілактики різних захворювань, роботу з виявлення осіб, які направляються після звільнення в різні диспансери (диспансерний облік), а також облік інвалідів та надання їм необхідної допомоги.

2. Посилення концентрації уваги державних, муніципальних та інших систем і служб, громадських організацій, покликаних сприяти вирішенню матеріально-побутових проблем засуджених, які готуються до звільнення і звільнилися з виправної колонії.

Залучення благодійних організацій для надання гуманітарної допомоги засудженим (матеріальної та натуральної).

Забезпечити повний порядок пенсійного та пільгового забезпечення засуджених.

Організувати консультативну та безпосередню допомогу в порядку постановки на облік в Управління соціального захисту населення, при оформленні в будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів.

Необхідно провести ряд заходів з пошуку житла, які не мають його, а також консультації про порядок прописки.

3. Реорганізація і поліпшення діяльності Центру зайнятості населення за рішенням проблем трудового влаштування засуджених.

Необхідно організувати консультації про порядок постановки на облік в Центр зайнятості населення та про порядок працевлаштування.

За сприяння Центру зайнятості населення надати засудженим допомогу в трудовому влаштуванні.

Необхідне проведення спільних з Центром зайнятості населення круглих столів в виправній колонії для засуджених за такими темами як: «положення на ринку праці», «як організувати свою справу», «що потрібно, щоб тебе взяли на роботу».

Розглянути можливість навчання, перенавчання, перекваліфікації засуджених, згідно з положенням на ринку праці на території виправної колонії.

4. Поліпшення та оптимізація заходів щодо задоволення інтелектуальних і культурних потреб засуджених.

Необхідно здійснювати активне включення засуджених в дозвільної діяльності, участь в «клубного життя», самодіяльному творчості з урахуванням смакових переваг і культурних запитів засуджених.

Організація відвідування бібліотеки виправної колонії та проведення літературних вечорів.

Необхідно передбачати культурний обмін творчими вечорами колективів художньої самодіяльності засуджених і співробітників.

За сприяння опікунської ради Управління виправної системи необхідно організувати виступи міських творчих колективів в виправної колонії, проведення різних змагань.

5. Поліпшення нормативно-правової бази для розв'язання проблем ув'язнених.

Необхідно проводити заходи спрямовані на реалізацію основних положень сучасної державної соціальної політики щодо засуджених (особливо тих, хто готуються до виходу на свободу).

Передбачається розробка основних вимог до обсягів і якості соціальних послуг та порядку їх надання засудженим.

Необхідно надавати юридичні консультації та захищати права і законні інтереси засуджених.

Благополуччя в нормалізації життя громадян, які відбули кримінальне покарання, необхідне і для суспільства, не може бути досягнуто, якщо з самого початку постпенітенціарного періоду вони будуть надані самі собі, позбавлені співчуття і підтримки, як з боку держави, так і співгромадян.

У зв'язку з цим, для ефективного вирішення проблем засуджених, які готуються до звільнення необхідна тісна співпраця Лікувально-виправної установи з добре розвиненою мережею соціальних установ по оптимізації

життєдіяльності та активному залученню колишніх засуджених в життя сучасного суспільства.

Крім того, автором були розроблені конкретні рекомендації, необхідні для роботи в виправних установах.

Однією з розроблених автором програм є – «Школа підготовки засуджених, які готуються до звільнення з виправної установи».

Звільнившись з місць позбавлення волі, засуджений стикається з низкою проблем, які заважають нормально функціонувати в суспільстві, хоча згідно з Кримінально-виконавчого кодексу після звільнення з місць позбавлення волі громадянину України ніхто не може перешкодити в трудовому і побутовому влаштуванні, а, крім того, і в соціальній допомозі, якщо він в такий потребує.

Для того, щоб допомогти вирішити проблеми засуджених, які готуються до звільнення з виправної установи і створена дана програма, метою якої є забезпечення реадaptaції, реабілітації та захисту прав і інтересів засуджених, створення оптимальних умов для соціальної адаптації колишніх засуджених, за допомогою проведення лекційних занять із засудженими, готуються до звільнення з виправної установи.

В ході розробки програми повинні бути реалізовані наступні завдання:

1. Ознайомлення засуджених з проблемами ресоціалізації;
2. Озброєння засуджених знаннями, необхідні для вирішення проблем після їх звільнення з виправної установи.

Ув'язнені по закінченню проведення і прослуховування лекційних занять повинні мати уявлення про проблеми ресоціалізації, вміти аналізувати і оцінювати ефективність лекційних занять, що проводяться з метою вирішення проблем ресоціалізації, а також вміти застосовувати отримані знання після звільнення з виправної установи (таблиця 1).

Профілактика пов'язана з усуненням, згладжуванням, зняттям причин, умов і факторів, які викликають ті чи інші відхилення у розвитку особистості. Найчастіше вона орієнтована на середу, соціальне оточення людини. Соціальна

профілактика допомагає створити такий клімат в суспільстві, який дозволяє виключити або утруднити вчинення злочинів.

Таким чином, соціальна робота в пенітенціарних установах є однією з актуальних і вимагають додаткових доробок і корективів областей наукового знання. Незважаючи на ступінь розвиненості організації соціальної роботи у виправних установах, необхідно розробляти нові програми і проекти в цій галузі, так як існує маса невирішених питань, що призводять до реконструкції всієї пенітенціарної системи.

Розроблені програми є додатковим елементом, що сприяють вирішенню проблем засуджених, які відбувають покарання у виправних установах.

Детально розглянемо Програму: «Школа підготовки засуджених, які готуються до звільнення».

Служба виправної установи, що займається ресоціалізацією засуджених – це весь колектив і команда фахівців, які взаємодіють у рамках функціональних обов'язків і професійної компетенції на основі загального підходу в рамках певної змістовної моделі та здійснюють систему взаємопов'язаних заходів, спрямованих на підготовку засудженого до життя на свободі, його реінтеграцію в суспільство.

Кримінально-виконавчий комплекс містить не тільки положення, що визначають порядок відбування покарання, права і обов'язки засуджених, а й регламентує права звільняються з місць позбавлення волі:

Стаття 156. Надання допомоги засудженим у трудовому і побутовому влаштуванні[31].

Засуджені, які звільняються з обмеження свободи, арешту або місць позбавлення волі, мають право на трудове і побутове пристрій і отримання інших видів соціальної допомоги відповідно до законодавства України і нормативними правовими актами.

Наведене вище положення ст.156 ДВК України говорить про те, що після звільнення з місць позбавлення волі громадянину України ніхто не може

перешкодити в трудовому і побутовому влаштуванні, а, крім того, і в соціальній допомозі, якщо він в такий потребує.

Мета програми – забезпечення реадаптації, реабілітації та захисту прав і інтересів засуджених, створення оптимальних умов для соціальної адаптації колишніх засуджених, за допомогою проведення лекційних занять із засудженими, які готуються до звільнення з виправної установи.

Завдання програми:

- 1) ознайомлення засуджених з проблемами ресоціалізації;
- 2) озброєння засуджених знаннями, необхідні для вирішення проблем після їх звільнення з виправної установи.

По завершенню навчання засуджені повинні:

- 1) мати уявлення про проблеми ресоціалізації;
- 2) вміти аналізувати і оцінювати ефективність лекційних занять, що проводяться з метою вирішення їх проблем, пов'язаних зі звільненням з виправної установи;
- 3) вміти застосовувати отримані знання після звільнення з виправної установи.

Навчання засуджених проводилося відповідно до навчального графіком (див. Табл. 3.1).

Тема 1. Введення обов'язкового медичного страхування, надання безкоштовної медичної допомоги.

Мета лекції – озброєння засуджених знаннями про обов'язкове медичне страхування, про основні види безоплатної медичної допомоги, які можуть їм надаватися в тому чи іншому випадку.

Основні поняття: медичне страхування програма обов'язкового медичного страхування, суб'єкти, об'єкти медичного страхування, медичний полюс, медична допомога, види безоплатної медичної допомоги.

Тема 2. Порядок видачі або заміни паспортів.

Мета лекції – надання допомоги засудженим в відновлення паспорта, якщо він втрачений, озброєння знаннями засуджених про порядок видачі або заміни паспортів.

Таблиця 1

**Навчальний графік з засудженими, які готуються до звільнення з
виправної установи**

№ п/п	Тема лекційного заняття	Кількість годин
1	Введення обов'язкового медичного страхування, надання безкоштовної медичної допомоги	4
2	Порядок видачі або заміни паспортів	2
3	Підстави надання соціальної допомоги, види соціальної допомоги, порядок призначення соціальної допомоги	8
4	Перебування до місця проживання засудженого, реєстрація за місцем проживання, вирішення житлових питань	6
5	Поняття «безробітні», види документів, необхідні при влаштуванні на роботу, порядок надання допомоги по безробіттю	5
6	Поняття «соціальне обслуговування», пенсійне забезпечення, види пенсій, підстави надання пенсій	8

Основні поняття: порядок видачі, заміни, обліку та зберігання паспортів громадянина України, документи, необхідні для отримання паспорта, термін дії паспорта, підстави для заміни паспорта, основні служби, пов'язані з питаннями видачі, заміни або обліку паспортів.

Тема 3. Підстави надання соціальної допомоги, види соціальної допомоги, порядок призначення соціальної допомоги.

Мета лекції – озброїти знаннями засуджених про основні види соціальної допомоги, для вирішення їх проблем, пов'язаних з ресоціалізацією.

Основні поняття: соціальна допомога, основні види соціальної допомоги, підстави надання соціальної допомоги, підстави припинення державної соціальної допомоги або відмову в ній.

Тема 4. Перебування до місця проживання засудженого, реєстрація за місцем проживання, вирішення житлових питань.

Мета лекції – озброїти знаннями засуджених в питаннях, пов'язаних з вирішенням житловими проблемами.

Основні поняття: контроль за особами, звільненими від відбування покарання, реєстрація за місцем проживання, документи для здійснення реєстраційного обліку, право на житло, приватизація житла, обмін і продаж житла.

Тема 5. Поняття «безробітні», види документів, необхідних при влаштуванні на роботу, порядок надання допомоги по безробіттю.

Мета лекції – озброїти знаннями засуджених, пов'язаних з вирішенням проблем працевлаштування.

Основні поняття: безробітні, безробіття, зайнятість, Закон України «Про зайнятість населення», служба зайнятості, допомогу з безробіття, порядок визначення розмірів допомоги по безробіттю, умови і терміни виплати допомоги по безробіттю, гарантії безробітним, що підходить і невідповідна робота, професійна підготовка, перепідготовка, документи, необхідні для постановки на облік в службу зайнятості.

Тема 6. Поняття «соціальне обслуговування», пенсійне забезпечення, види пенсій, підстави надання пенсій.

Мета лекції – озброїти знаннями засуджених в сфері соціального забезпечення і в сфері соціального обслуговування.

Основні поняття: соціальне обслуговування, види соціального обслуговування, соціальне забезпечення, види соціального забезпечення, нормативно-правова база в сфері соціального забезпечення та соціального

обслуговування, пенсійне забезпечення, забезпечення пільгами, види пенсій, підстави надання пенсій, перерахування пенсій за місцем проживання після звільнення засуджених з місць позбавлення волі.

Наша держава добре навчилася карати за злочини, але ще необхідно підтримувати збиткових, девіантних, давати їм життєвий шанс і створювати умови для повернення до нормального життя.

Соціальна ресоціалізація засуджених повинна мати не тільки морально-психологічну, а й юридичну основу Закону України: «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» [21]; відповідальність місцевих органів влади; правові гарантії на збереження житла, на трудове і побутове влаштування після звільнення.

Дана програма спрямована на забезпечення оптимальних умов для соціальної адаптації колишніх засуджених і, отже, сприяє моральному оздоровлення суспільства.

Отже, підсумовуючи аналіз роботи по третьому розділу, автор дослідив умови в установах позбавлення волі в Запорізькій області, функціонує 11 закладів позбавлення волі. Загалом в цих закладах перебуває 4 тисячі осіб, позбавлених волі. Державною програмою, яка була затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2013 р. № 345, проводились заходи щодо поліпшення умов перебування особам позбавлених волі, а також підвищення кваліфікації працівників цих закладів. Звіти Державної пенітенціарна служби України в Запорізькій області говорять про те, що в Запорізькій області створені всі умови для соціально-виховної роботи із засудженими, які готуються до виходу на свободу: психологічна допомога, консультування із працевлаштуванням, пошуку житла, реєстрації паспорта, зв'язок із родичами.

Автор надав пропозиції щодо осучаснення програми моделі соціальної роботи із засудженими, які готуються до виходу на свободу в Україні:

1. Поліпшення діяльності мережі лікувальних установ надають допомогу засудженим у відновленні в здоров'я, дієздатності.

2. Посилення концентрації уваги державних, муніципальних та інших систем і служб, громадських організацій, покликаних сприяти вирішенню матеріально-побутових проблем засуджених, які готуються до звільнення і звільнилися з виправної колонії

3. Реорганізація і поліпшення діяльності Центру зайнятості населення за рішенням проблем трудового влаштування засуджених

4. Поліпшення та оптимізація заходів щодо задоволення інтелектуальних і культурних потреб засуджених

5. Поліпшення нормативно-правової бази для розв'язання проблем ув'язнених.

Однією з розроблених автором програм є – «Школа підготовки засуджених, які готуються до звільнення з виправної установи». Зазначена програма покликана на ознайомлення засуджених з проблемами ресоціалізації; озброєння засуджених знаннями, необхідні для вирішення проблем після їх звільнення з виправної установи.

ВИСНОВКИ

Проблема виправлення злочинців хоч і стоїть перед суспільством давно, але до цих пір так і не вирішена. В даний час основи організації соціально-психологічної роботи із засудженими у виправній установі узгоджуються з обов'язковими вимогами міжнародного співтовариства, зокрема, про проведення соціальної роботи із засудженими в пенітенціарних установах, сприяє початку виховного процесу ще у межах закладу.

Автор дослідив концепції проблем розвитку підготовки засуджених до виходу на волю, зокрема зазначив, що соціальна робота стала однією із перших дисциплін, які почали вивчати методи та технології впливу на ресоціалізацію засудженого. Дану проблематику розглядали зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема як Е. Дюркгейм, А.В. Бриліантова, В.І. Гуськова, М.Г. Деткова, Т.Н. Волкової, В.А. Оливної, Б.П. Козаченко.

Уточнили головні поняття дослідження, зокрема: «засуджені» ми будемо розуміти персоніфіковану фізичну особу, яка досягла певного віку, встановленого кримінальним законом, що володіє суб'єктивними правами, обов'язками, що прагне скористатися законними інтересами, засуджена за вчинений злочин, щодо якого набрав законної сили обвинувальний вирок суду;

Під поняттям підготовка, ми будемо розуміти набір інструментів, які сприяють найшвидшій ресоціалізації та виходу на свободу засудженого. Соціальна робота – особливий вид діяльності, метою якої є задоволення соціально гарантованих та особистісних інтересів різних груп населення, створення умов, що сприяють відновленню чи покращенню здатності людей до соціального функціонування. Соціальні технології - інструмент впливу на певний фрагмент суспільної діяльності з метою його зміни й перетворення.

Також прописані принципи, а саме принцип об'єктивності, принцип історизму, системності, комплексності, також методологічну основу дослідження даної теми становлять підходи – системний, соціально-

комунікативний, інституціональний, біхевіористський, головними методами дослідження є: індукція, дедукція, аналіз, синтезу тощо.

Підготовка засуджених до звільнення включає в себе різностороннє вивчення особистості засудженого, який готується до виходу на свободу, облік факторів виправного впливу на правопорушників. Знання особливостей особистості, змісту інтересів, рівня розвитку морально-психологічних якостей, мотивації поведінки вивільняється – все це дозволяє проводити диференціацію їх складу з урахуванням виду виправної установи, обґрунтовано прогнозувати поведінку кожного з них після відбуття ними строку покарання.

Автор виділив технології, які застосовують в Україні при роботі із засудженими, які готуються до виходу на свободу. Перша технологія, соціальна діагностика. Друга технологія – це соціальна адаптація. Наступна технологія – соціальна реабілітація.

Зарубіжний досвід представили Німеччина, Англія, Франція, Японія, Монголія тощо, в яких по-іншому представлені програми для засуджених. Соціальна допомога полягає в наданні цілеспрямованої допомоги особам, мають проблеми з житлом, освітою, роботою, залежністю. Соціальна допомога носить комплексний (наявність розгалуженої мережі соціальних установ) і безперервний характер, в ній беруть участь як державні (фінансуються Міністерством юстиції), так і недержавні (фінансуються шляхом благодійних внесків) організації, до яких відносяться: соціальні служби кримінально-виконавчих установ; спеціальні організації, які надають допомогу злочинцям, які засуджені умовно; освітні установи, в яких засуджені отримують загальну та професійну підготовку; консультаційні пункти, в яких надають допомогу засудженим, які мають залежність від наркотичних та інших психоактивних речовин тощо.

Автор дослідив умови в установах позбавлення волі в Запорізькій області, функціонує 11 закладів позбавлення волі. Загалом в цих закладах перебуває 4 тисячі осіб, позбавлених волі. Державною програмою, яка була затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2013 р. № 345,

проводились заходи щодо поліпшення умов перебування особам позбавлених волі, а також підвищення кваліфікації працівників цих закладів. Звіти Державної пенітенціарної служби України в Запорізькій області говорять про те, що в Запорізькій області створені всі умови для соціально-виховної роботи із засудженими, які готуються до виходу на свободу: психологічна допомога, консультування із працевлаштуванням, пошуку житла, реєстрації паспорта, зв'язок із родичами.

Автор надав пропозиції щодо осучаснення програми моделі соціальної роботи із засудженими, які готуються до виходу на свободу в Україні:

1. Поліпшення діяльності мережі лікувальних установ надають допомогу засудженим у відновленні в здоров'я, дієздатності.

2. Посилення концентрації уваги державних, муніципальних та інших систем і служб, громадських організацій, покликаних сприяти вирішенню матеріально-побутових проблем засуджених, які готуються до звільнення і звільнилися з виправної колонії

3. Реорганізація і поліпшення діяльності Центру зайнятості населення за рішенням проблем трудового влаштування засуджених

4. Поліпшення та оптимізація заходів щодо задоволення інтелектуальних і культурних потреб засуджених

5. Поліпшення нормативно-правової бази для розв'язання проблем ув'язнених.

Однією з розроблених автором програм є – «Школа підготовки засуджених, які готуються до звільнення з виправної установи». Зазначена програма покликана на ознайомлення засуджених з проблемами ресоціалізації; озброєння засуджених знаннями, необхідні для вирішення проблем після їх звільнення з виправної установи.

Гіпотеза дослідження: підготовка засуджених до виходу на свободу засобами соціальної роботи має носити комплексний характер та включати роботи, як з вказаною групою клієнтів, так і з їх сім'ями та громадами, де вони можуть перебувати – підтверджено.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреев Н. А., Морозов В. М. Ресоциализация осужденных в пенитенциарных учреждениях ФРГ (социально-психологический аспект) : учеб. пособ. Москва : Права человека, 2001. 182 с.
2. Андреева Н. А. Психолого-педагогические основы взаимодействия убеждения и внушения как условие ресоциализации личности осужденного. Пермь : ПГПУ, 1998. 340 с.
3. Аронов Р. А., Баксанский О. Е. Новое в эпистемологии и хорошо забытое старое. *Вопросы философии*. 2004. №5.
4. Віктимологічні засади боротьби зі злочинами, що вчиняються в установах виконання покарань України : навч. посіб. для студ. юрид. навчальн. закладів / Джужа О.М., Коваленко В.В., Колб О.Г. та ін.; за заг. ред. О.М. Джужи та В.В. Коваленка. Хмельницький : ХмЦНП, 2012. 172 с.
5. Волкова Т. Н. Проблемы отбывания наказания и ресоциализации женщин, осужденных к лишению свободы : дис. канд. юрид. наук. Москва, 1995.
6. Воронцова М. В. Социальная реабилитация в социальных службах. Таганрог : Изд-ль С. А. Ступин, 2015. 302 с.
7. Гегель Г. Ф. В. Философия права. Москва : Мысль, 1990. 528 с.
8. Головастова Ю. А. Осужденный как субъект уголовно-исполнительных правоотношений : монография. Рязань : Академия ФСИН России, 2010. 186 с.
9. Гришко А. Я. Постпенитенциарная адаптация : опыт зарубежных стран. *Ресоциализация осужденных в условиях развития гражданского общества* : сб. материалов Международной научно-практич. конф. Киров, 2014. 120 с.
10. Денисов А. Д. Опыт некоторых зарубежных стран в ресоциализации лиц, освобождаемых из мест лишения свободы. *Вестник университета*. 2014. № 12. С. 253–256.

11. Дубровская Т. В. Речевые жанры «осуждения» и «обвинения» в русском и английском речевом общении : дис. канд. филол. наук. Саратов, 2003. 140 с.
12. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. Москва, 1995. 400 с.
13. Ежова О. Н. Рецидивная преступность как угроза безопасности общества. *Пенитенциарное право и пенитенциарная безопасность: теория и практика* : материалы III Международной научно-практич. конф. 2013. № 12. С. 97–102.
14. Елеонский В. А. Отношение осужденных к наказанию и вопросы повышения эффективности их исправления в местах лишения свободы. Рязань, 1976. 200 с.
15. Еникеев М. И. Общая, социальная и юридическая психология : краткий энциклопедический словарь. Москва : Юрид. лит., 2002. 448 с.
16. Еникеев М. И. Основы общей и юридической психологии. Москва, 1996. 240 с.
17. Енциклопедія освіти ; Академія пед. наук України / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Либідь, 2006. 1040 с.
18. Ефремова Т. А. Новый толково-словообразовательный словарь русского языка. Москва, 2000. 1200 с.
19. Загальні засади призначення кримінальних покарань в Україні : навч. посіб. / Горбач Л.С., Колб О. Г.; за заг. ред. О. Г. Колба. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2006. 241 с.
20. Зайнышев И. Г. Технологии социальной работы : учеб. пособ. Москва, 2004. 240 с.
21. Закон України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-17> (дата звернення: 10.11.2019).

22. Запобігання злочинності в місцях позбавлення волі : навч. посіб. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. 492 с.
23. Запобігання правопорушенням у місцях позбавлення волі : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужи та О. Г. Колба. Київ : Атіка, 2019. 310 с.
24. Захист прав потерпілого від злочину в кримінально-виконавчому праві : навч. посіб. / В. В. Василевич, А. П. Гель, В. П. Захаров, І. Я. Яковець та ін.; за заг. ред. А. Х. Степанюка, О. Г. Колба. Луцьк : П.П. Іванюк, 2010. 176 с.
25. Зимовець Н. Соціальні групи як об'єктсоціально-психологічного аналізу. Харків, 2018. 250 с.
26. Капська А. Й. Соціальна робота : деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю : навч.-метод. посіб. Київ : УДЦССМ, 2001. 220 с.
27. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт профілактики злочинів. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 464с.
28. Конфліктологія : словник / за заг. ред. О. Г. Колба, А. І. Буймістера. Київ, Переяслав-Хмельницький : Вид-во «КСВ», 2012. 592 с.
29. Корольков К. В. Социально-педагогический анализ воспитательно-исправительных воздействий в местах лишения свободы: учебник. Ставрополь : Сев. Кав. ГТУ, 2013. 183 с.
30. Кримінально-виконавче право України : навч. посіб. / Колб О. Г., Хлистік А. М., Барчук А. І. та ін.; за заг. ред. О. Г. Колба. Луцьк : Вид-во Волинська обласна друкарня, 2000. 165 с.
31. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/ed20180828>(дата звернення: 01.11.2019).
32. Кримінально-виконавчий кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. д.ю.н., проф. В.В. Коваленка, д.ю.н., проф. А.Х. Степанюка. Київ : Атіка, 2012. 492 с.
33. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посіб. / за заг. ред. докт. юрид.

наук, проф. О. М. Джужі. Київ : НАВС, Кримінологічна асоціація України, 2013. 620 с.

34. Кримінологічні та оперативно-розшукові засади запобігання злочинам, що вчиняються персоналом виправних колоній : монографія. Київ : Атіка, 2011. 367 с.

35. Кримінологія : довідник термінів, основні визначення, рекомендовані джерела : навч. посіб. / Колб О. Г., Яцишин М. М., Крикунов О. В.; за заг. ред. О. Г. Колба. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2007. 466 с.

36. Кримінологія і соціальна профілактика злочинів серед засуджених виправних установ : навч. посіб. Луцьк: РВВ «Вежа», 2005. 228 с.

37. Кримінологія : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ:Атіка, 2010. 486 с.

38. Кэнтон Р. Британский опыт привлечения общества к помощи заключенным и их последующей адаптации. *В защиту прав и свобод в уголовно-исполнительной системе* : сб. материалов 16-го заседания Руководящей группы Совета Европы по реформированию уголовно-исполнительной системы Российской Федерации (16-20 сентября 2003 г., г. Саратов) / под общ.ред. Ю. И. Калинина. С. 59.

39. Латышева Л. А. Проблемы ресоциализации осужденных к лишению свободы: уголовно-исполнительный и криминологический аспекты : автореф. дис. канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2015. 29 с.

40. Наваан Гантулга. Социальная работа в учреждениях по отбыванию наказания в виде лишения свободы в Монголии : ее особенности и актуальные проблемы. *Ресоциализация осужденных в условиях развития гражданского общества* : сб. материалов Международной научно-практич. конф. (11–12 декабря 2014 г., г. Киров). Киров : ФКОУ ДПО Кировский ИПКР ФСИН России, 2014. С. 38–47.

41. О социальной адаптации лиц, освобожденных от наказания в пенитенциарных учреждениях : закон Азербайджанской Республики от 31

мая 2007 года № 353-ПП (с изм. от 15.11.2011) URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=17629 (дата обращения: 17.10.2019).

42. Обучение социальной работе : Преемственность и инновации / под ред. Ш. Рамон и Р. Сарри. Москва : Аспект-Пресс, 1996. 157 с.

43. Основы управления в органах внутренних дел / под ред. А.П. Коренева. Москва : Моск. акад. МВД России ; Щит, 2000. 344 с.

44. Особливості та проблеми виконання кримінальних покарань в Україні : навч. посіб. Луцьк : РВВ «Вежа», 2005. 402 с.

45. Пенитенциарные системы и пенитенциарные реформы в зарубежных странах : аналитический обзор / сост. А. Овсянникова, Э. Росман. Москва : Центр стратегических разработок, 2017. 42 с.

46. Пирожков В. Ф. Криминальная психология: в 2-х кн. Кн. 2. Москва, 1998. 200 с.

47. Підготовка до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх / за заг. ред. Т. В. Журавель, Ю. В. Пилипас. Київ : Версо-04, 2012. 168 с.

48. Подмарков В. Г. Человек в мире профессий. *Вопрос философии*. 1972. № 8.

49. Право на особисту безпеку засуджених до позбавлення волі в Україні: поняття, зміст та форми забезпечення : навч. посіб. / А. В. Баб'як, В. В. Василевич, З. В. Журавська та ін. ; за аг. ред., д.ю.н., проф. О. М. Джужа та д.ю.н., проф. О. Г. Колба. Львів : Галицька видавнича спілка, 2014. 254 с.

50. Правова доктрина України : у 5-ти томах. Т. 5 : Правова доктрина у сфері виконання покарань. Харків : НАПрНУ, 2013. 917 с.

51. Предов Т. Ресоциализация преступников-рецидивистов : автореф. дис. канд. юрид. наук. Москва, 2008. 40 с.

52. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх у слідчих ізоляторах: навч. посіб. Луцьк : РВВ Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1998. 290 с.

53. Реформування органів і установ виконання покарань України. Стан, тенденції, шляхи удосконалення : навч. посіб. Луцьк : «Медіа», 2001. 142 с.
54. Рыбак М. С. Ресоциализация осужденных к лишению свободы : проблемы теории и практики. 2-е изд., испр. и доп. Саратов : Изд-во ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2004.
55. Саторин, И. Осуждение – приговор осуждающему. URL: <http://progressman.ru/2010/07/sud/> (дата обращения 29.10.2019).
56. Серебряник Е. В., Барышева А. В. Социальная работа с осуждёнными престарелого возраста, инвалидами; с осуждёнными, имеющими социально значимые заболевания : практ. пособ. Вологда : ВИПЭ ФСИН России, 2014. 193 с.
57. Слепцов И. В. Пенитенциарная система Франции (краткий обзор). *Уголовно-исполнительная система : право, экономика, управление*. 2009. № 4.
58. Социальная работа с осужденными : учеб.пособ. / под ред. В. И. Жукова и М. А. Галагузовой. Москва : «Союз», 2011. 180 с.
59. Стручков Н. А. Советская исправительно-трудовая политика и ее роль в борьбе с преступностью. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2006. 271 с.
60. Суровцев В. А. Социальная работа с осужденными в исправительных учреждениях УФСИН России по Орловской области. *Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление*. 2005. № 3. С. 23 – 24.
61. Сухов А.Н. Социальная работа в пенитенциарных учреждениях : учеб. пособ. Москва, 2007. 300 с.
62. Трубников В. М. Социальная адаптация освобожденных от отбывания наказания. Харьков : Изд-во «Основа» при ХГУ, 1990. 173 с.
63. Тюття Л. Т., Иванова І. Б. Соціальна робота (теорія і практика). Київ : ВМУРОЛ «Україна», 2008. 574 с.
64. Узнадзе Д. Н. Общая психология. Москва : Смысл, 2004. 413 с.
65. Ушаков Д. Н. Толковый словарь русского языка. Т. 2. Москва, 2000. 450 с.

66. Ушатиков А. И., Казак Б. Б. Основы пенитенциарной психологии. Рязань : Акад. права и управления Минюста России, 2001. 536 с.
67. Фирсов М. В. Технология социальной работы. Москва : Академический Проект, 2009. 432 с.
68. Холостова Е. И. Социальная работа : учеб. пособ. Москва : «Дашков и К», 2009. 860 с.
69. Шохов А. Сознание. Инструкция пользователя. Киев, 2010. 380 с.
70. Южанин В. Е. Процесс ресоциализации и его обеспечение в уголовном судопроизводстве. Рязань : Ин-т права и экономики МВД России, 1992. 150 с.

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Цюцюра Євгеній Олександрович, студент 2 курсу магістратури, форми навчання денної, факультету соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», адреса електронної пошти tsyutsyura.jenya@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Підготовка засуджених до виходу на свободу засобами соціальної роботи» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) Цюцюра Є.О.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (науковий керівник) Масюк О.П.